

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издава два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 динара, а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТИЛАТА СЕ ПЛАЊЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

XVI СВЕСКА

У Београду 31. Августа 1886.

ГОДИНА VII

Премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Премештени су :

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Ранисав Нешовић*, привремени учитељ школе брђанске, округа рудничког, у Сип, 12. Августа ове год. по потреби.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Љубисав Јовановић*, учитељ II, III и IV разреда школе трнавачке, у III и IV разред исте школе, 20. Августа ове године, по потреби.

II Разрешени су :

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г. *Атанасије Вучићевић*, заступник учитеља школе умчарске, 23. Августа ове год. по молби.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Милан Михаиловић*, заступник учитеља школе вуконске, 19. Августа ове год. по молби.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Богољуб Трифуновић*, заступник учитеља IV разреда школе крупањске, 13. Августа ове године по молби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђа *Ана Стефановићка*, заступница учитеља школе стамничке, 18. Августа ове год. по молби.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Мирко Пејић*, привремени учитељ школе у Враћевшници, 26. Августа ове год. по молби.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Стеван Радовановић*, заступник учитеља I и II разреда школе у Добрињи, 20. Августа ове године по молби.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Милија Луковић*, заступник учитеља школе студеничке, 23. Августа ове године по молби.

У м р л а

Перка Марковићева, учитељица основне школе у Топчидеру, преминула је 18. Августа ове године.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА,
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

ЗАКОН**О УСТАНОВИ ДЕВОЈАЧКЕ ШКОЛЕ****Члан 1**

Задатак је девојачке школе, да спрема и усавршује женску децу у женском раду и да унапређује знање стечено у основној школи.

Члан 2

Девојачке школе оснивају се по потреби, на предлог министра просвете и црквених послова, указом Краљевим а по саслушању министарског савета.

Члан 3

Учење у девојачкој школи траје три године.

Члан 4

За ученице девојачке школе оснива се пансионат под надзором управнице.

Колико ће се плаћати за заједничко издржавање и становање као и правила за унутрашњи ред, прописаше министар просвете и црквених послова.

Члан 5

Министар просвете и црквених послова овлашћује се, да проише наставне предмете у девојачким школама као и наставни план и наставне програме.

Члан 6

Школска година у девојачкој школи почиње, свршава се и дели, као и у основној школи.

Члан 7

У дневник школски бележиће се успех у наукама и у раду. А министар просвете и црквених послова прописаше правила о испитима, о бележењу оцена и о преласку ученица из разреда у разред.

Члан 8

За ред у школи одговорна је управница министру просвете и црквених послова, а њој су одговорне учитељице. Нарочита правила за ред прописаше министар просвете и црквених послова.

Члан 9

У девојачке школе примају се ученице које су свршиле с добрим успехом нижу основну школу.

Члан 10

Управница и учитељице за наставне предмете, могу бити оне, које су с врло добрим успехом свршиле вишу женску школу, учитељску школу или гимнасију и положили учитељски испит. Учитељице за женски рад дужне су положити испит из оних радова које желе да предају а по правилима која ће се прописати.

Њих све поставља министар просвете и црквених послова.

Члан 11

Управница и учитељице у овој школи равњају се по сталној плати и праву на пензију, учитељицама основних школа.

За стан и огрев добијају учитељице 720 динара годишње додатка донде, док раде у девојачкој школи.

А управница има стан и огрев у школској згради и уз то 240 динара годишње додатка.

Члан 12

Ученице које сврше девојачку школу добијају о томе сведоџбу.

Ако им сведочанство показује врло добар успех, а сиротног су стања, онда добијају од државе по свршетку школе на дар, потребне справе за женски рад.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара;

властима заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покоравају.

26 јула 1886 године,

у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде*

Дим. Маринковић с. р.

Председник

*министарског савета,
министар унутрашњих дела,*

М. Гарашанин с. р.

*Министар војни,
генерал*

В. Хорватовић с. р.

*Министар финансије,
заступник министра
народне привреде*

Чед. Мијатовић с. р.

Министар правде

Дим. Маринковић с. р.

*Министар иностраних дела,
цукovníк*

Драг. Франасовић с. р.

Министар

просвете и цркв. послова

Мил. Кујунџић с. р.

*Министар грађевина,
цукovníк*

П. Топаловић с. р.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА,
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

ЗАКОН

О УСТАНОВИ ПРИПРАВНЕ ШКОЛЕ

Члан 1

Установљава се приправна школа за средњу наставу а са нарочитим програмом.

Члан 2

Наставне предмете, вештине, наставни план, ред школски и начин испита у приправној школи одређује министар просвете и црквених послова.

Члан 3

Учење у приправној школи траје 4 године.

Члан 4

Колико ће се питомаца примити у ову школу и са коликом спремом, одређује министар просвете и црквених послова.

Члан 5

Ученици приправне школе издржавају се о државном трошку и станују заједнички, под надзором свога управника.

Члан 6

Професори приправне школе, као и управитељ и супленти, постављају се указом Краљевим. Периодска повишица рачунаће им се као и професорима учитељске школе. А прва плата одређује им се указом Краљевим према нарочитом предлогу министра просвете и црквених дела а по саслушању министарског савета.

Хонорарне професоре, учитеље вештина, као и економа приправне школе сам министар просвете и црквених послова поставља и плату им одређује у границама буџета.

Члан 7

Овај закон ступа у живот кад га Краљ потпише.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара; властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покоравају.

26 јула 1886 год..

у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде*

Дим. Маринковић с. р.

*Председник
министарског савета,
министар унутрашњих дела*

М. Гарашанин с. р.

*Министар војни
генерал*

В. Хорватовић с. р.

*Министа финансије,
заступник министра
народне привреде*

Чед. Мијатовић с. р.

Министар правде

Дим. Маринковић с. р.

*Министар иностраних дела,
пуковник*

Драг. Франасовић с. р.

*Министар
просвете и цркв. послова*

Мил. Бујунџић с. р.

*Министар грађевина,
пуковник*

П. Топаловић с. р.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

СЦЕНЕ ИЗ ТРИДЕСЕТОГОДИШЊЕГ РАТА.

1. Почетак рата

Не гледећи на то што је Хус спаљен, у Чешкој је био остао знатан број приврженика његове науке. Лутерове и Цвинглијеве поправке у цркви нашле су код њих срдачног

пријама, и ако се нису звали ни Лутерани ни протестанти, ипак су они у истини били протестанти.

Обично су се називали *Чешка браћа*. Неколико херцхерцега аустријских, који су уједно били и краљеви Чешки, трпели су

их. Али Рудолф II. (1576—1612) кога су у свежу упућивали Језујити, забрани чешкој браћи слободно исповедање њихове вере. Они су протествовали, али узалуд. И ако су га они бранили од његовог брата (Матије), који му је хтео претети престо, опет он не хте уважити њихове праведне захтеве. Тада они сами почеше радити на своју руку. Они на свима местима уредише божију службу по њиховом начину, и установише војну силу под графом *Турном*, која ће у случају нужде бранити. Цар, који је јако био притешњен од свога брата (Матије) морао је попустити и 1608 године издао им је такозвано *царско писмо*. Овим писмом добили су чешки протестанти потпуно једнака права са католицима. Њихово свештенство постало је независно од епископа. Где је у варошима, паланкама и селима било протестантских цркава оне су ту и даље остале. Ова дозвола није се распростирала на поданике властеле или магистрате.

На скоро се догоди то, да су протестански поданици прашког архиепископа и игумана браунауског против воље својих господара сазидали себи цркве, позивајући се на то, да им је то слободно по царском писму. Али на заповест цара Матије беху цркве разрушене, а сељани, који су се бунили беху затворени. Због овога настаде међу протестантима општи покрет. Непрестано се викало на повреду царског писма и обратише се са жалбом цару. Молиоци су оштро одбијени и запређено им је, да ће зло проћи ако не буду мирни али пронесе се глас да тај одговор није дошао од цара него да је у Прагу удешен. Овоме гласу могло се тим пре поверовати што су у Прагу била два царска саветника, *Мартиниц* и *Славата*, који су у опште омрзнути били. Њих су окривљивали, да су на своје протестантске поданике туткали псе и гонили их на службу, да су им забрањивали крштење, женидбу и сарањивање, само да

би их тиме приморали да се врате у стару веру.

Године 1618. (23 Маја) једна гомила наоружаних протестаната беснећи и вичући дојури до саветске куће и продре у салу у којој су заседавали царски саветници. Свакоме саветнику претили су и свакога су посебице питали, је ли он учествовао у оном царском одговору. *Мартиниц* и *Славата* који су били најомрзнутији, одговарали су пркосећи. Тада их светина зграби и заједно са тајним секретаром баца кроз прозор у варошки канал осамдесет стона дубок. Овај поступак беше управо чешки и врло је чудновато, што ни један од бачених није врат скрхао.

Устаници заузеле сад градић, изабраше нове управнике, протераше све Језуите из земље и позиваху све Чехе да бране своја права. Цару су писали, да су они његови верни поданици, али само хоће да очувају своја права и своје законе. Само неколико вароши осташе верно уз цара; готово цео остали народ лати се оружја. Протестанти у Лужици, Шлезији, Моравској Аустрији и Угарској придружише се Чесима. Савез протестантских кнежева и вароши у Немачкој, који је образован под именом „унија“ за одржање протестантске вере, посла помоћну војску од 4000 људи под предвођењем графа *Ернеста Мансфелда*. Тако наоружани, Чеси су мирно очекивали своје противнике.

Због овога устанка Матија је дошао у велику неприлику. Он је био стар и болешљив и желео је мира. За то је хтео да се споразуме са незадовољницима. Али о томе није хтео ни да зна његов синовац, престолонаследник, херцег *Фердинанд*. Он је до душе Чесима свечано обећавао, да ће им као будући краљ све слободе дати. Но он је се био предао тако Језујитима, а они су му улили у душу да је католичка црква једина, коју Бог хоће и да су само като-

лици прави хришћани, који ће вечно блаженство наследити. Из накосне мржње према својим поданицима не хте он трпети никакву нову науку у својој земљи. С тога заповеди да се по целој земљи направе точкови и вешала и запрети да ће свакога погубити ко се не врати у католичку веру. Његова омиљена изрека беше ова: „Волим једну пустињу, него земљу пуну јеретика!“ Тако се многи верни и вредни поданици иселише из Чешке, јер су радије у туђини сносили сиротињу и беду, него да напусте своје убеђење. Чеси са страхом помишљаху на време кад ће Фердинанд постати њихов господар. Но ово време у брзо је дошло. Године 1619(20 Марта) умре Матија, по што је најпре послао више чета у Чешку, које ће протестанте уздржавати од сваког нереди.

2. Фердинанд II. и Фридрих V

У почетку се чиваше, да је срећа на страни Чеха. Граф Турн потуче две царске војске, које су упале у Чешку, и продре у Моравску и Аустрију. Народ га је предусрео свуда радосно и устао је против цара. У почетку Јуна (1619) стајао је Турн пред капијама Беча. Изгледало је ка да је престоница изгубљена; јер ова се није надала непријатељу и за то се није за опсаду ни спремала. До душе престоница је заговорила своје капије, али и ова мера беше узалудна јер је многобројна гомила протестаната ретила, да својим једноверним друговима отвори капије. При тако великој опасности сам цар остао је непоколебљив. Онима, који су му говорили или да преговара са Турном или да бежи у свој верни Тирол, говорио је са староримском постојаношћу: „Не, на ове непријатеље, које ће скоро стићи божја казна, већ на изборни дан у Франкфурту управљена је моја пажња, помоћу кога ћу непријатеља тамо одвести, и на моју главу, коју ви већ сматрате за изгубљену

метнути царску круну.“ Такву кураж увало му је његово тврдо веровање на помоћ божју. И доиста као накаквим чудом он се избавио од големе опасности.

Петог Јуна шеснаест протестантских вођа продреше јуришем у градић, да од краља силом изнуде савез са Чесима. Један од њих беше се толико заборавио, да је цара ухватио за прси и подругљиво му викну: „Сад, Фердинанде, хоћеш одмах потписати?“ На један мах забрујаше трубе на двору. То беху 500 кирасира, које је царев војсковођа Вуквој на најбржу руку у Беч послао. Глас труба дејствовао је као гром на непријатеље. Они се сакрише по подрумима или побегоше у догор графа Турна. Овај се морао опет у Чешку вратити, по што је царев војсковођа загрозио Прагу.

Охрабрен тиме Фердинанд оде у Франкфурт, где се крунисао за цара. Чеси га не хтеше признати за свога краља. Њима се придружише Шлезеја, Моравска и Лужица, па и сама протестантска Аустрија. Они изабраше поглавицу Уније, младога курфиршта *Фридрика V од Пфалца*, за свога краља. Он је до душе био протестант, али његов ујак био је славни јунак Мориц Оански, а његов таст енглески краљ Јаков I. И ако је Фридрих јако желео краљевску круну, опет му се сада чинило опасно да је прими. Велика опасност, у коју би се увалио, лебдила му је у души, а и неки пријатељи одвраћаху га. Али његова сујетна и горда жена Јелисавета терала га је да круну прими. „Ти си био дрзак“ — рече она — „да примиш руку краљевске кћери а сад се плашиш од круне, која ти се драговољно нуди?“ Ја ћу радије јести сува хлеба за твојим краљевским столом, него што ћу за курфирштским столом пливати у изобилу“. Тако прими Фридрих опасан поклон. Он отпутова у Праг и ту буде са беспримерним сјајем крунисан. Сујетној Јелисавети куцало је срце од превелике радости.

Међу тим за новог краља и његове Чехе спремао се ужасна олуја. Фердинанд је задобио за свога савезника, друга из младости, силнога баварскога херцега Максимилијана, а католички савез, који је склопљен противу протестаната, обећа помоћ. Осем тога још неки владари (Филип II краљ шпански и Јован херцег саксонски) обећаше потпору. Сад се царска, католичка војска коју је предводио Максимилијан, крећу напред. Најпре покори аустријске непокорне сталезе, а за тим уђе у Чешку. Протестанска одељења војске гоњена су од једнога места до другог и најпосле се повукоше у Праг. Да је сад Фридрих био предузимљив и постојан човек, он би се могао одржати противу цара и херцега Максимилијана, јер је народ био сав уза њ! Али он је био тако слаб и љен, као што је био лакомислен, и место да се побрине за наоружање и спрему нове војске, он је давао сјајне забаве и расипао је и време и имовину своје земље у весељима, и не мислећи ништа о опасности која му је претила. Царска савезна војска стигла је на *Бело Брдо* пре него што је Фридрих и мислио на одбрану. Према њима стајали су Чеси без ваљаних вођа. Њих је нестрљиви Максимилијан одмах напао. После једнога сахата крваве борбе битка је била решена. Око пет хиљада Чеха остало је на бојном пољу рањено и побијено, 1000 њих подавило се у реци Молдавији, остатак у дивљем бегству побеже у Праг (3 Нов. 1620 год.). Кад је отпочело пуцање Фридрих је мирно седео иза заклона, а кад изађе на бедем видео је са ужасом како његова војска бежи. Страшљиви краљ спреми се одмах за бегство. Пражани су га преклињали да их не оставља, јер су имали још доста људи за одбрану вароши. Али малодушни Фридрих није то ни чуо. Сутра дан седе он на кола са женом и децом, а са собом узе и графа Турна, и отицтова у Бреславу „Сад знам ко сам,“ рече он кад се на кола

пећао. Само једну зиму трајало је његово господство, због чега су га назвали подругљивим именом „зимњи краљ“.

На дан после битке Праг отвори победиоцима капије. Цела Чешка покори се цару и у највећој узбуђености очекиваше своју судбу. У почетку се чинило, као да ће он заборавити све што је било. Три месеца дана није он наређивао ништа за кажњавање бунтовника. По том на један пут искрсну његова љутина. За један сахат затворено је 43 најотменије вође и 27 од њих осуђено је на смрт. Пред општинском кућом направљено је губилиште. Овде су неки погубљени, други су опет расечени на четворо: многима од ових најпре је извађен језик или осечена рука. Они који су остали живи погубили су своја имања а тако исто и они, који су из земље побегли. Преко 700 њих изгубило је имање, 30,000 породица иселило се, а дубоке ране, које су тиме задате вредним Чесима залечене су једва после читавог века. Фердинанд подера својом руком царско писмо а печат сагоре. Језујити су се вратили опет у Чешку а протестански свештеници и учитељи протерани. Курфиршт Фридрих од Пфалца као велеиздајник лишен је свога звања и своје државе.

Изгледало је као да је са битком на Белом Брду рат свршен. Побуњени Чеси били су разоружани, покорени и обескуражени. Унија је уништена. Моравска, Шлезија и Лужица покорише се престрављене од силног победиоца. Лига (савез) под ђенералом Тилијем оста и даље спремна, да сваки покрет духова у клицу угуши. По таквим околностима, ко је још могао и мислити, да ће рат трајати још двадесет седам година.

3. Ернест Мансфелд и Христијан Брауншвајгски

Прогнани курфиршт, који је свога таста узалуд за помоћ молио, нађе једног храброг заштитника у дрском графу од Манс-

фелда, који је сам, на срамоту целе уније
 проширио сили царевој. Због његове хра-
 брости искупи се брзо око њега војска од
 20.000 људи, са којом он није давао ни
 једног тренутка мира ђенералу Тилију. О-
 нуштошавање показивало је свуда трагове
 дивљих мансфелдових трупа, јер су оне жи-
 веле само од пљачке. Овим трупама при-
 дружи се још са војском баденски маркграф
 Ђорђе Фридрих. Али на скоро после овога
 савеза наста опет неслога међу вођама и они
 се раздвојише. Ово је била штета за обо-
 јицу. Тили нападе најпре на маркграфа и
 потпуно га победи (код Вимпена 1622).
 Неколико дана доцније потуче он и графа.

Обескуражен овом победом, маркграф се
 остави ратовања и повуче се у приватан
 живот, а своје трупе распусти. Само Ма-
 нсфелд не изгуби кураж. Он одмах доби дру-
 гога савезника у младоме јунаку *Христи-*
јану из *Брауншвајга*, који је био брат
 тадашњем херцегу. Обојица су сад са осо-
 битом смелашћу водили борбе час овде, час
 тамо. И сам Париз дрктао је од њих, кад
 су Хугенотима обећали помоћ. Њихове раз-
 бојничке чете страховито су пустошиле, нар-
 очито у Вестфалији, где су цркве и заводи
 опљачкани, а незаштитени католички све-
 штеници претрпели многе невоље. Кад је Хри-
 стијан дошао у једно место, узео он са ол-
 тара тамошње цркве сребрне кинове (слике)
 апостола и рече: „Ви сте одређени да и-
 дете по свету, а не да овде беспослени
 стојите.“ Он их претони у новце и талири
 из њих салвени добише натпис: „Божији
 пријатељ, поповима непријатељ!“ Али Тили
 похита за њим, стиже га и победи тако, да
 је једва са половином војске побегао. Са
 остатком војске здружи се са Мансфелдом
 и обојица упадоше у Елзас пустошећи свуда.

На послетку Фридрих увиде, да се нема
 ничему надати од разбојничких чета. С тога
 се покори цару и обећа да ће га у свему
 слушати, ако му поврати његове земље и

његово звање. Да би цара умилостивио от-
 пусти он из своје службе графа Мансфелда
 и херцега Христијана. Али његова је нада
 била узалудна. Цар поклони пфалцско кур-
 фирштво и још неке земље своје пријатељу
 баварском херцегу Максимилијану.

Обијица отпунштених војвода, Мансфелд и
 Брауншвајг, понудише се цару да га служе,
 али он их одби. Шта више њих пристиже
 Тилије и потуче их до ноге. Оба вођа по-
 бегоше у Холанд.

Сад је цар срећно своје непријатеље
 потукао и немачки кнежеви надали су се
 да ће он своје трупе једну по једну рас-
 пустити. Али ово не би, већ на против цар
 продужи оружање и спремање. Ово произ-
 веде сумњу код немачких кнежева, да цар
 иде на то да са свим истреби протестантску
 веру. Кнежеви се сад поплашише да не пог-
 падну под власт једног неограниченог госпо-
 дара. С тога се спремише кнежеви Дење
 Саксонске и за вођу савезничке војске иза-
 браше данског краља Христијана VI коме
 је у то време припадао Холштајин. Најзад
 и енглески краљ, који се узалуд надао да
 се његовом зету поврате отете земље, умеша
 се у овај рат и потпомагаше савез. Оба
 стара вођа, Христијан и Мансфелд похиташе
 у Немачку и предузеше команду над неким
 одељењима немачке војске. Тако сад после
 пуних шест година беше оно исто стање које
 је било у почетку рата. Само што је сад
 рат вођен у северној Немачкој и то такав
 какав дотле цела Европа није имала.

4. Албрехт Валенштаин

Изгледало је, као да срећа не оставља
 Фердинандов престо; јер кад настаде за
 њега нова опасност њему се јави нова помоћ.
 Њему се сад јави један његов официр са
 изненадном понудом, да му скупи војску
 која га неће ништа стати. Овај човек био
 је *Албрехт Валенштаин*. Он је био из старе

у лутеранској вери. Школу је учио у Годдбергу у Шлезији, а универзитет у Адорфу код Нирнберга. Али тврдоглави и упорни младић није показивао ни воље, ни способности за учење. С тога га његов отац одведе у службу као пажа код маркграфа у Инсбруку. Тамо се у замку маркграфовом скрха са једне врло високе ограда, али остаде са свим неповређен. Овај чудновати догађај произвео је чудновате промене у њему. Од овог времена он је сматрао да му је срећа наклоњена и да је он одређен за велика дела. Он пређе у католичку цркву и отпоче да изоштрава своју способност. Затим је путовао по Немачкој Холандији, Енглеској, Француској и Италији. Најрадије се бавио у Падуи. Тамо га је највише занимала астрологија или наука о предсказивању по звездама. Тада је се још веровало да се по положају звезда може предказати будућа судба човечија. Један тумач по звездама предказао је, да ће Валенштаин доживети велику славу.

Са великим плановима у души врати се он у своју отаџбину и ступи у службу у царској војсци. Он се ожени са једном богатом удовицом, која умре а он постаде наследник великог кнежевског имања. Од тога времена чинио је велике издатке али не из жеље за раскоштом, већ да би привукао пажњу људи на се. Он је официре позивао на ручкове и вечере, потпомагао их са новцем и награђивао богато своје војнике. У свима биткама био је mudar, куражан и храбар и задоби за се војску и официре. У царском двору омет не заборавише га. Фердинанд II после ступања на владу наименова га за пуковника. Као пуковник борио се он на Белом Брду са једном региментом кирасира, коју је о свом трошку скупио и знатно је намогао да се одржи победа. Као нападну штету за имање, које му је већином упронашћено за време чешких немира, цар му даде *Фридланд* у Чешкој са титулом

графа. Године 1623. наименован је за кнеза Фридланда, а доцније за херцега. Са нестриљивим славољубљем гледао је дотле војсковођски штап у рукама Тилдјевим. С тога се јако обрадовао, кад му је цар у новчаној оскудици дао прилике, да одигра једну улогу, за којом је жудео.

Он се обећа да ће цару бесплатно скупити 50000 људи, ако му повери неограничено заповедништво над том војском. Овакав предлог чинио се цару у почетку беспосличарски и смешан. Али он се брзо сети како би имао велике користи од једне такве војске, која би се борила за његове личне намере, по што је он до сад зависио од војске савезничких кнежева, а нарочито од њиховог поглавице, баварског курфиршта Максимилијана. С тога он прими овај предлог са задовољством.

Сад заповеди Фридландац — као што се Валенштаин иначе називао — да се удара у добоше и са свих страна појуреше људи под његову заставу, јер су људи од другог ратовања били чисто подивљали. Сваки обичан човек радије је хтео да се бије и да пљачка него да тешким радом зарађује себи хлеба. На дивно чудо свију за кратко време искупи се војска од 25000 људи. Са овом војском продре Валенштаин још у јесен (1623) кроз Швабију и пре него што је дошао на Елбу нарасте му војска на 30.000 људи. На Десави хтеде му Мансфелд спречити прелазак преко моста, али је тако био потучен, да је одмах побегао у Угарску. Тамо се хтеде удружити се једним незадовољним кнезом, али му је овај тражио новаца, јер од гладне и голе војске није никакве користи. Тако храбрине Мансфелду не оста ништа друго, него да своју војску распусти, да војени пртљак распрода и са неколико верних људи да бежи у Млетке. Но у Млетке није ни стигао, већ је умр'о у путу у Босни у 46 години. На скоро по том умре и његов ратни друг Христијан од Брауншвајга.

Док је Валенштаин гонио Мансфелда, остале је Тили са својом обичном срећом гонио данскога краља. У битци код *Лутера* (варошица) он је до ноге потукао данскога краља (27. Авг. 1626. г.). Христијан је изгубио 60 застава и све топове. По том Тили похита на холандску границу да казни остале данске савезнике. Краља је оставио Валенштаину да се с њиме бори. Овај прејури са својом војском цео Холштаин, Шлезвиг и Јутланд и Христијан је морао бежати на своја острова. Овде га је дочекао јаук његових ошљачканих поданика. Још жалосније прошло је херцегство мекленбуршко, које је ужасно опустошено. Цар награди Валенштаина тиме што му даде херцегство Мекленбург, поклони му једну кнежину (Саган) у Шлезији и наименова га за кнеза царства. Осим тога Фердинанд смишљаше да оснује морску силу на источном мору. За то наименова Валенштаина за свога главног војсковођу на суву и на мору.

Валенштаин, који је имао готово 100.000 војника, покуша сад да освоји обале источног мора и ошколи *Штралсунд* који је одрекао да прими царску посаду. Сад овде први пут наиђе на храбар отпор посаде и отпор помоћне војске коју је Ханза (савез) послала. Он је морао са осетним губитцима дићи опсаду премда је пре кратког времена претио, да ће Штралсунд узети, и онда „кад

би град на ланцима на небу висео“. Два-наест хиљада људи изгубио је тврдоглави Валенштаин под зидовима Штралсунда.

Али сад Валенштаин напрасно закључи мир у *Либеку* (1629) и то тако користан за Христијана, да овај није ни једно село изгубио. Лукави херцег Валенштаин хтео је сада мирно владати добивеним Мекленбургом. Због тога је морао са својим суседом у миру живети. Овај га признаде за херцега од Мекленбурга и беше толико неблагодаран, да жртвује своје савезнике, протеране херцега.

Цар је сада остао као победилац и владаше са свим неограничено. Могло се мислити да ће сад цар своје војске једну по једну распустити, по што не беше више никаква непријатеља. Али војсковође остале наоружане са војском а место мира Фердинанд објави да се опет обнавља *едикат* (наредба, која се тичала лутеранске вероисповеди). По овом едикту требали су Лутерани да поврате католицима сва добра, која су добили пасавским уговором, а католички господари нису морали трпети Лутеране на својим добрима. Овај едикат поразно је протестанте као гром. Узалуд су кнежевци чинили цару представке. Он је оставио рок годину дана. Но и за ово време догађаји су се јако променили.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

J. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Одмах на другом месту нађосмо језик. По исторјскоме реду могли смо и унапред да га тражимо на том месту. А знајући суштину

његову, и знајући како се настава с механизмом започела, очекивали смо и овде механизам. Поделисмо сву садржину овога

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

предмета на говорење с мишљењем, на слушање, на читање и писање, на граматiku, и на декламовање. Прво видесмо, да га готово није ни било. За очигледну наставу знало је само неколико учитеља, који су свршили Учитељску Школу, али и то се у извештајима не види. Могли смо рећи дакле, да тај темељ језичне и друге наставе није ни ударан. То смо исто видели и код слушања. Језик, речи и веза њина и уче се слушањем, и ми видесмо, да деца нигде нису вежбана у овоме. Читање је већ стара ствар, и ми смо имали само да видимо како се предавало. Ту смо нашли и изасланичких извештаја пуно, и сви се готово слажу у томе, да и читање није предавано као ваља. Из свега изведосмо, да је читање већином било механично, мало с разумевањем, а још мање чисто и лепо, као кад се говори. Код писања видесмо, да су сви и изасланици и учитељи обратили најљу само на спољну естетичну страну и пренисивање, а од исказивања својих (и туђих) мисли писмено, не нађосмо ни трага. Код Граматике могли смо очекивати механизам већ и по суштини њеној и по овоме што видесмо догде из језика. У извештајима смо и за ово нашли материјала довољно. Из њих видесмо, да се Граматика предавала и по књизи и на много места у већој опширности, но што се по распореду тражи. И изасланици рекоше, да је то на штету и уштрб осталих предмета. Предавање само пак, видесмо, да је било апстрактно, с голим речима и дефиницијама. Најпосле, што се декламовања тиче, нађосмо, „да већином није ни предавано, а где је предавано, оно је механички предавано“.

За тим је дошао на ред Рачун. Поред све умне и практичне важности овога предмета у њему је до скоро владао већи механизам но може бити игде. Али, с обрадом тога предмета, видимо, да се и у настави осећа знатна промена и бољитак. При свем том механизам је владао опет у већине, јер се још врло мало схватила и усвојила новина у правом своме значају. Општи извод дакле и овде нам је гласно овако: „да је и Рачун великом већином предаван механички као и Наука хришћанска и Граматика, при свем том што се опажа много бољи успех од како су изишле Рачунице г. Ст. Д. Поповића“.

На четвртном месту разгледали смо Историју српску. Ми смо и напред по истрјском развитку већ погађали, да ћемо Историју народну наћи и у основној школи и у ком облику. Очекивали смо да ћемо наћи једну књижицу, у којој ће бити само имена, године, и ред историјски. А по овоме смо опет могли мислити, да ће и метода предавања бити у простоме памћењу и учењу на памет. И одиста, сви су нам извештаји све ово потврдили. Сви су гласили, да се она предаје „из књиге“, „по књизи“, „на изуст“, итд. Елем општи је извод и овде: механизам, и, на памет. А неколико изасланика изриком нам рекоше, што су остали пређутали, да деца од свега „мало шта остаје у глави“.

Прешли смо на Историју општу, па смо и ту нашли у суштини ово исто. Сва је разлика била у томе, што деца за овај предмет нису имала ручну књигу те да уче по њој, него је сваки учитељ диктирао онако, како је ко знао, па су деца после учила из тога диктата. С тим је дакле била само једна мука више, и за учитеља, тражећи онај материјал, и за децу пишући га. И овде смо дакле нашли: „диктирање, на памет, механички“.

После тога дошао нам је Земљопис. И ту смо по самој природи његовој, по томе, што су сви предмети о којима он говори удаљени и недогледни, очекивали нешто, где ће бити само имена њина, и поред њих цифре о величини њиној. Томе је још допринеда и оскудица у свем ономе, што би могло да помогне да се стварају што тачније преставе о појединим предметима, и дају јаснији појмови географски. Сем тога, и где је тога било, и колико га било, из извештаја видесмо, да није употребљено. „Мале попала прашина, глобуси затворени у ормане, а деца замишљају Америку с оне стране глобуса, како се находи“, вели један од изасланика. С тога смо и у овоме предмету нашли резултат: без разумевања, без довољног разумевања, механички.

Дотле смо прешли предмете, који су и по себи доста апстрактни и тешки, да се деца јасно и очигледно представе. Од сада пак настају предмети, који су много ближи деци, дечијој природи и дечијем посматрању, и који су тек доцније напретком науке и нашега живота уведени у школе, и ми смо имали

права да очекујемо, да ћемо у њима наћи много боље успехе, него у овима досадањима.

„Познавање домовине и света“, или места и околине, како ми рекосмо, као најближи предмет, као предмет, који не треба никаквих мапа, глобова, и др. вештачких „учила“, као предмет, који све своје предмете има тако близу и у самој природи, као предмет пола познат деци, као предмет, који није имао ни ручне књиге за децу те да их смеће, а јесте имао за учитеља те да му помогне, предавано је онако исто сметено и механички, као и они остади, које смо до сад прешли. Надали смо се, да ће и деца и наставници дочекати овај предмет врло радо, и вршити га са свом вољом и радошћу, пошто је он везан са шетњама, с изласком у поље и путовањем, те је тако и за здравље и за душу особито угодан. На против, по свему изгледа, да је он и деци и наставницима задавао највише неприлике. Од свих изасланика чусмо, да је у овоме предмету веће шепртљање и збрка била, но и у једном другом. Све је друго увучено у школу свуда, само не оно, што улази у овај предмет, и онако како би требало, те да развија и шири дечији поглед, да им да јасне основне преставе и појмове географске и историјске, те тако да их потпуно спреми и за једно и за друго, и за Историју и за Географију. Овој појави приписасмо велику важност, и сматрасмо за потребно, да јој потражимо узрок. И кад видимо, да свака апстрактна настава, сваки механизам, иде лакше, а свака реална настава наседа, онда шта могосмо друго извести, но да су и сами наставници у великој већини својој производ старе механичке школе, и да друкчије не могу ни да појме наставу и задатак њен. Видесмо, да је ова навика тако јака, да се она јако противи свему што тражи разумевања.

Код Природних наука, које су данас основица и свима другим наукама и творац свега у животу и култури људској, видесмо, да скоро ничега и нема, што би одговарало овоме имену. Нађосмо само нешто из Јестаственице, па и то је тек 1871. године уведено, уведено распоредом министарским а не законом. Кад смо ушли да разгледамо како је предавано и ово мало, ми смо као и код „Познавања света и домовине“ нашли највеће разноврсности и неумешности, и све се сводило опет

на стари механизам. И ту дакле механизам. Место природе, природних предмета и појава, деци су диктиране речи и класе, и то учено на памет.

Прешли смо за тим на предмете, који су више ради тела, него ради духа. То су Хигијена, Познавање човековога тела и Гимнастика с Певањем. Понадали смо се, да ће бар то ићи боље, пошто је и по себи много лакше и интересније. На против, ми нађосмо, да су се и они учили; да они нису вежбали и развијали тело, већ се и они претворили у засебите наставне предмете, те још више оптерећивали дух. А тело је увек било остављено самоме себи, и па њега се није обрађала пажња. Код ове групе пало нам је у очи, да су и сами изасланици обратили сразмерно мало пажње овим предметима, и то је врло карактеристична појава, коју морамо да запамтимо.

С тим смо свршили један део прегледа, а то је наставни, и сад смо прешли на васпитни део.

У васпитноме делу појавила нам се одмах потреба, да одредимо разлику измеђ наставе и васпитања, а за то нам је било потребно да дамо тачну дефиницију: шта је то *васпитање*. Пошто смо показали однос измеђ душе и тела, и духовних и телесних радња, и пошто смо увидели у чему је сама суштина васпитања, ми смо извели оваку дефиницију, да је „васпитање брига наша, да се све органске радње нашега васпитаника врше правилно, те да и центар њин мозак и његова кора могу вршити свој посао снажно, живо и правилно“. Поделили смо га у главном на двоје: на васпитање поред наставе, и на васпитање наставом самом. Оно прво могосмо да назовемо и телесно, а ово друго духовно. Кад смо упоредили наставу с васпитањем, нама се васпитање показало много важније од наставе. Отуд и оно да „настава треба да васпитава“. За тим смо прешли на разгледање васпитања по нашим школама. И, разгледавши све извештаје и све прилике, ми изведосмо ово: „да је у нас васпитање са свим нова ствар; да се нема чиста појма о њему; да нити га је било поред наставе, нити је настава сама васпитава у довољној мери; да ће бити одвећ мали број оних, који су га

разумевали, а још мањи оних, који су га и
вршили потпуно како ваља*.

*

Шта из свега тога видимо, и шта још општије можемо извести?

Ово :

Настава се започињала с најапстрактнијим предметима, а свршавала с најконкретнијим. Предмете све смо нашли не у психолошко-педагошкоме реду, већ у историјскоме. Кроз сву наставу у свима предметима владао је механизам, те по томе није богатила живим знањем и вештинама за живот, већ морила и трошила умне моћи у млогоме узалуд. По томе нити се појмио циљ појединих предмета и целе наставе како ваља, нити су употребљена средства и методе, којима се он постиже. Није ни чудо онда, што така настава није ни васпитавала, и што ни поред ње није било васпитања, које се очекивало и које се тражи од школе.

У почетку смо рекли, да се по томе како се ко понаша према некој ствари, може извести и каки поглед има он на њу. Ако на пр. неко намерно мучи своје тело, те да му се душа „очисти“, ми можемо из тога извести, како тај човек гледа и на тело и на душу. Из овога понашања нашега у настави и васпитању нашем каки поглед можемо извести, који је владао у нас у ово време у основном васпитању; како се гледало на дух, који се развијао и настављао?

На први поглед учинило би се: никаки; никаки поглед, него само нека нејасност, несвесност и дутање. Но кад се дубље загледне, онда се одиста може наћи нешто заједничко, што је владало свуда, на макар ако и не потпуно свесно. То је јесте баш једна главна карактеристика, да је оно било пола несвесно.

Тај поглед, који бисмо ми могли извести као општу карактеристику нашега основнога образовања, јесте овај: да је дух, душа, нешто засебито и одвојено од тела, да она може живети и развијати се и без тела, да она зна оно, што се у њу улије па ма и на силу, да се она „чисти“ и јача кад тело слаби, да је у њој знање готово, урођено, само треба да дођу речи те да га разбуде.

То је поглед:

Теолошко-спиритуалистички.

Кад смо на основу Факата и извештаја дошли до ових резултата, онда нам не би више било потребно да се враћамо поново на извештаје. При свем том није од штете да видимо, шта веде и они о овоме, и до каких су резултата они дошли, проматрајући сам живот школин појединце и у опште. То ће нам пак послужити или још у потврду или против ових наших извода. Али рад нечега је баш и потребно да наведемо и то.

Ми смо видели да већином изасланика није ни говорила о појединим предметима. Они изасланици, који су помињали поједине предмете, нису правили општи извод. Они пак, који нису помињали поједине предмете, давали су општу карактеристику. Треба дакле да чујемо и њих. И врло је мало изасланика, који су и давали општу оцену, и говорили специјално о сваком поједином предмету. Ево дакле, да видимо.

Изасланик за смедеревски, крагујевачки и крушевачки (1879). вели: Ма колико да се министарство труди и књигама и наредбама да настава у свима, а на по се у основним школама буде разумна, ипак је она толико разнолика, колико је неједнака и спрема учитеља основних школа. Свака ова врста дала је и школи своје типове, које ујединити није у стању био ни наставни план, ни свеколика друга министарска наређења. Тако су другчије школе онде где раде у опште смишљени и разумни наставници или честити питомци учитељске школе; другчије онде, где су богослови, још по горе онде где су ученице више женске школе, а испод сваког очекивања онде где раде троји и недовољно школовани мученици, који су онде на мучи и себи и оној јадној дечици*. Изасланик за округ београдски исте године вели: „Ако се хоће у опште да процени успех, који сам нашао, могу рећи да ни приближно није онаки, како би требало да је. Врло је мали број наставника, који су и довољно спремни за свој посао и вољни да га са свом збиљом раде...“ Изасланик за исти округ идуће године вели: „У више се прилика може чути, како се пребацује нашим основним школама, да оне нису у стању дати трајнога образовања омладини, која се у њима учи. Од учења у нашим основним школама, вели се обично, не има скоро никакве користи доцније у жи-

воту. Све што се у њима за три и више година научи заборави се већ после неколико година ваншколскога живота тако, као да се ни учили није. Између оних који су у своје време свршили основну школу с добрим успехом, врло их је мало, који после нису са свим заборавили и читати и писати. Тако има села, у којима је тешко наћи писмена човека, ма да је у њима основна школа више година радила". Изасланик црногорског и крајинског округа вели : „А узевши наставу у тим школама у оцену према ономе каква би требало да она буде, па да буде одиста плодна, да остави сталних и јасних трагова у животу и раду оних који се после основне школе одају другом начину живота, и да да довољну и темељну спрему за продужење наука онима, који пођу у средње школе, да се с њима може у средњим школама отпочињати озбиљан и систематичан рад, подједнак у каквоћи и интензивности са свима, који долазе у средње школе из многих основних школа, не можемо се задовољити њоме ни у погледу на обим ни у погледу на каквоћу, ни у погледу на трајашност њена утицаја“. Изасланик за округ руднички (1881). вели „...Са малим изузетком, може се рећи, да још влада у школама стари механизам, од кога ће имати нараштај који се учи, слабе користи у доцнијем животу. Метода није рационална, развијајућа, као што би се имало желети, већ просто скоро свуда огледа се труд наставнички, који је само за школу и испит удешен, а не да буди способности у деце и да их упућује саморадњи“. Изасланик за округ јагодински вели : „...у многим општинама, у којима школа постоји од пре 15—25 година, на моје чуђење одговорише ми да немају писмених људи... Отуда је ваљда и потекло оно да „деца у школи само дангубе...“ Местимице може се и ово чути : „Шта, волим и да платим 3—4 динара (при крају школске године) нек ми дете помогне колико толико, а да у школи не дангуби и ја још да плаћам слугу““. Изасланик крушевачки (1881). каже : „...Онолико колико је наставног материјала прописано, то већина наставника употребљава некорисно, невешто. У деце се не буди интерес према науци, не развија воља и потреба за саморадњу и мало скреће пажњу на васпитање. Иначе се предаје доста, и деца науче много,

али све за време, од испита до испита. Зато се мало ко и користи оним знањима, што се тамо предају. Жалосна је то корист, кад нашој омладини после 3 — 4 године, пошто сврши основну школу, остане од свију наука цигла писменост... И тако наша основна школа, оваква каква је данас, не може да послужи као самостална чињеница васпитању и образовању народном, и њен утицај није јак, трајан и плодан да чини велику разлику између онога који није...“ и тако даље. Од свих изасланика само двојица веле овако : „С похвалом се може казати и констатовати, да је наша настава од неколико година знатно корачала напред“, и „Са задовољством могу Вас известити, да се настава врши по наставном плану таком заузимљивошћу и начином, који свагда има повољних резултата“. Али кад ми и ово подвргнемо критици, па видимо да за ове исте школе доцнији изасланици веле : „Са малим изузетком може се рећи, да још влада у школама стари механизам“, и т. д. онда нам ово још мање може довести у сумњу оне наше опште изводе. Таки је још случај с Ђупријским округом. Изасланик за 1879 годину мал' не хвали све; изасланик 1882 ређа све мане, које и остали изасланици по другим окрузима.

Па шта видимо из ових изасланичких општих оцена? Није ли оно исто до чега смо и синтетичким путем дошли, прегледајући поједине предмете? Не потврђују ли дакле и на овај начин потпуно оно што смо већ извели из појединих предмета? Доказују ли они противно ономе нашем изводу?

Одиста; нити доказују противно, нити друго нешто, но оно исто што смо већ видели код појединих предмета и извели. По томе дакле, они потпуно *тврде* оно што смо извели из свега као најопштију карактеристику свега нашега наставнога и васпитнога посла по основним школама.

Тако смо ми готови с основним школама. Имали бисмо још да прегледамо зграде и клупе школске, храну дечију, и још друго којешта, али пошто то строго не спада у нашу тему, то се ми у то нећемо нимало ни упштати.

Друго нешто, што може у неколико да карактерише васпитање и наставу, то је ово : да су деца кажњавана, и да о томе већином

није вођен рачун; да су деца, „одличним ђацима“, дељене награде у књигама; и, да су полови били одвојени. Код казни да забележимо, да су батине укинуте. Све што смо до сада говорили о основним школама у опште, вреди и за женске.

На крају још једну примедбу.

Ми смо извели *опште резултате*, а они се изводе *по већини*. С њима се дакле не каже, да другог и нема. Има га, али је у мањини, иди тачније да кажемо, у изузетима. И ми

бисмо се радовали, ако би могли завршити говор о основним школама с речима изасланика за шабачки округ 1879 године, који вели:

„Наша основна настава понајвише болује од тога што је запуштена; али су сви услови ту, да се она живим заузимањем и надзорних власти и самих учитеља и других родољуба и пријатеља просвете поине на ону висину, на којој стоји она и код других просвећених народа“. — —

(Наставиће се)

НАРОДНА ИСТОРИОГРАФИЈА У ФРАНЦУСКОЈ

(Наставак)

IV

(*Henri Martin, Histoire de France populaire; — Guizot, Histoire de France, racontée à mes petits-enfants; — Duruy V. Histoire de France; — A. Rambaud, Histoire de la civilisation française.*)

B

ГЛАВА XXXI

Образованост средњег века. VI. Обичаји и празноверице

J. Војнички живот

1. *Преображај оружја*. Средњовековне су ратове вршили племићи. Они су рођени и васпитани били за војевање; војевање је било њихов занат и њихово уживање; на војевање су их позивале песме јуначке и осмеси њихових госпођа. Племић, кавалер, прво и прво је и пре свега војник. Ако би простак и пошао на војску, он би само случајно могао војевати и бити војник; његово је да служи пешнице, да буде пратња и послуга. Оружје је племићу раскош, понос и сигурност. Он је једини, како треба оружан. За нападање он има прво своје дугачко копље, по том мач доброга кова, по том секиру, по том напад или буздован којим крха оружје, по том ханцар милосрђа, којим на послетку убија оборенога непријатеља. Пешаци су имали пешачко копље или пицит, од тврда осушена дрвета¹⁾, нож или јатаган, по том оружје за бацање: дук и стреле, праћку и камење.

¹⁾ Пешачка копља или пицити имали су јако различну форму; нека су била као коса, као се-

Од XI²⁾ до XIII века коњаници почињу носити панцир, кошуљу, доста лаку, фињу и гинку³⁾ која их је обмотавала по глави и надала им до испод колена. Тај су панцир носили само племићи коњаници; а простима је било забрањено носити га. По том су биле рукавице и ногавице од панцира, које су служиле за заштиту руку и ногу. Врх панцир-кошуље носила се кацига (каска) на шиљак, која се једним превесом спуштала преко носа, те и образ заклањала. На место те лаке кациге дошао је позвије тежи шлем, читава кутија од гвозђа, која се метала на главу, и која је за дисање имала само један отвор, заклоњен плетеном гвозденим мрежицом. На шлем су метали круну, перјаницу, крила какве грабљиве птице, бивоље рокове, по који пут и лик човечији. О врат се вешао штит, који је имао разне облике, и према њима и разна имена. И на коња се метала плетена гвоздена кошуља.

На скоро се изврши у офензивном наоружању пешадије једна промена, која је за

кира (халебарда), као говеђи језик, и т. д. По том је пешак носио различно оружје за тучење, као што су: велики чекићи, војничке канције, многоструке канције од гвозђа са гвозденим куглама; канције с оловним куглама. Немачким или швајцарским најамницима давали су после дугачки мач за две руке, висине човечије, напад, буздован као звезда са многим перима, који се за држање привезивао гвозденим ланцем.

²⁾ Пре XI века ношени су оклопи од чохе или коже, за коју су били испрешивани котурови или даштице од метала.

собом повукла и сличну промену у дефензивном наоружању коњице.

Праћка, оружје најниже врсте пешадије укида се у француској војсци од времена светог Лудвика. Лук се држао још много векова, али се пешак XII века већ почео да оружја *арбалетом*, неком јачом стрелом, које је тетиво зашпињато некаквим малим чекрком. Та је стрела много јаче бацала стреле; исте су биле кратке и рађавале су много опасније. То је било страшно оружје, од којег су се и најхрабрији плашили, и сабор у Латрану од 1139 године забрањивао је употребљавати га против хришћана. Арбалет је проваљивао штитове и панцире. У XIV веку лука је скоро са свим нестало, и замењен је арбалетом.

Сирам тога је и племић коњаник морао да промени своју опрему. Шлем гвоздени задржан је и даље, само су му дате огромне размере, јер је требао не само да штити главу, него је морао имати и јачу поставу, да би се ударци обеснажили. Место панцир-кошуље долази дебео гвозден оклоп, који је према прегибима телесним удешен, и који све делове тела брижљиво од ударца заклања. Чак за руке су грађене рукавице од гвожђа, под којима су се прсти могли слободно кретати. И на коњу је такође пуно гвожђа, којим му се поглавито прси и глава покривају. Седло, тешко и високо, такође је гвоздено. Тада се без икаква преносног смисла могло рећи: наоружан од главе до пете.

Да се таква коњска и човечија опрема носи, нису већ могли поднети коњи из крсташких ратова, елегантни арапски и полу-арапски хатови. Морали су се за војевање употребљавати крупни коњи першеронски или сродне расе. Али под таким теретом нити се могао човек нити коњ лако кретати. Међу тим кад се тај жив брег од меканог један пут забатргао, није му никаква пешадија могла одолети; али онда се коњ скрхао се и пао, све је било коњаником. Најслабији пешак, који је провући му нож кроз саставни делови и заклати га као јагње. Тако су били сјајни коњаници у бојевима на Куртреју, на Креси, на

Поатје, на Азенкур, које су покладали фламандрјски и енглески сељаци.

Ипак ти нови оклопи на сваки начин одолевају арбалету, и средства су дефензивна у сразмери са средствима офензивним. Али од XIV века показаше се и друга нападна средства, и против њих је узалуд било правити оклопе, па ма тако тешки били, да под собом слома и коња и човека. То је ватрено оружје, које је тада изашло на позорницу.

2. *Ватрено оружје. Артиљерија.* Барут, који су познавали Византинци, Арапи, Китајци, и онај за који су знали Марко Грк, Роџер Бекон и Алберто Велики, дуго времена није би они мало опасан; он је више горео него што је пуцао. Арапи су га поглавито предругојачили, изнашавши начин да се пречисти салитра, која је за грађење барута употребљавана. Арапи су први почели метати тај барут у циви и употребљавати га за тешке метаке. Абу-Јусуф, султан марокански, опсађујући 1273 неку варош, послужио се у опсади машинама за хитање камења, у којима је употребљен барут. Међу Европљанима Флорентинци су 1325 год. дали прве топове од метала и за њих прву татад од гвожђа.

У Француској видимо где се 1339 Филип VI послужио топовима у опсади Пуј-Гуљема а Едуардо III у опсади Камбреја. Године 1345 управници Каора начинише двадесет и четири тона за одбрану своје вароши. Године 1346 у боју на Креси ново оружје већ привлачи на се пажњу историје. Енглези су у том боју употребили три тона, из којих су бацали гвоздену ђулад. Фроасар уверава „да је пуцањ тога оружја чинио толико треска и хуке, да се чинило да сам Бог грми и да хоће да поломи и коње и људе“. У самој ствари топови су правили више хуке него ли штете, али страх који су они бацали међу људе и коње, много је допринео поразу војске француске. Од тог времена топови су све више улазили у употребу. Кад су Енглези 1376 опсађивали Сен-Мало, употребили су у тој опсади четиристотине топова.

Артиљеријско оружје имало је у почетку и облик и величину врло различиту. Биле су *лубарде*, са циви доста кратком; *шибе*, топови врло дугачки, и други неки који су се расклапали и склапали: у свију их је био задњи крај за пуњење и цев напред. Из прва су грађени од ливеча, или од кована гвожђа;

1) Ово вреди само за неуређену, без организације пешадију. Напротив свака организована пешадија енглески стрелци, фламандрјски грађани, итд. била је сигурна да ће саломити феудалну кавалерију.

бакар или бронза у почетку су ређе употре-
бљавани. Каткада су топови били избушени
у кледи дрвеној, која је била окована гвожђем.
Метали су их на врло грубе лафете, које су
биле на дрвеним точковима, и на којима није
било никакве справе за помагање у ниша-
њењу. Тим су топовима бацана гвоздена или
оловна ђулета, комади гвожђурије, ђулета од
камена. Барут је у почетку био рђав, није се
назило да су ђулета саливена спрам шуцлине
топове, и с тога први топови нису носили
даље него стрела или арбалет.

Краљеви француски од куће Валоа дали
су се претећи не само од Енглеза и Турака
него и од општина у Француској и од велике
своје властеле. Све се вароши журе да своје
бедеме наоружају топовима. Војвода је Бур-
гоњски 1377 дао сковати у Шалону грдну
дубарду, која је терала ђуле од 150 фуната.
Истом под Карлом VII и под Лудвиком XI,
кад су се браћа Биро прихватила управе
над артиљеријом, краљеви су француски по-
стигли надмоћности у артиљерији.

Заједно с топовима јавља се и ручно ва-
трено оружје, пушке разних врста. Пушка из
XV века, од коване бронзе и гвожђа, била
је врло тешка. Морала се при пуцању на-
слоњати на какву соху или колац, и требала
су да око ње раде два човека, један да ни-
шани, а други да фитиљем припаљује. После
су је градили лакшу тако да је довољан био
један човек да њоме рукује, али је увек још
требао некакав наслон за нишањење и пуцање.

Шпањолци су изумели једно усавршење пу-
шке. Место припаљивања фитиљем са стране
они измисле обарач на перо, који је кад треба
фитиљем барут палио. Тако је постала пушка
на фитиљ. Немци после измисле паљење вар-
ницом од кремена, које је до пре кратког
времена трајало, и које је и сад познато.

У почетку XVI века могло се још видети
да се једни уз друге бију стрелци са стре-
лама, с арбалетима, с пушкама старијега и
новијега кроја. Прави витезови су у Фран-
цуској дуго времена мрзили пушку као год
некад што су мрзили арбалет. Бајар, који
је и сам умр'о од пушке, мислио је да оружје
воје убија тако из далека, није за јунака¹⁾
И докле су се и краљеви држали тих мисли,
нису хтели да потпомажу употребу тога о-

ружја. Истом кад је храбри краљ Фрањо I
са својом сјајном војском био 1525 на Павији
побеђен од Шпањолаца, само за то што су
њихове пушке биле у надмоћству и што су
њихова зрна из пушака пробијала најјаче
оклопе, и краљеви се француски одлуче да
чине што сви остали народи чине.

3. *Замкови и градови.* Осим панцир-ко-
шуље и оклопа имао је средњовековни племић
још једно оружје, а то је свој замак. До XI
века замкови су понајвише од дрвета, и сва
им је снага долазила од каква стрменита,
тешко приступна места на којем су се нала-
зили. Од XI века зидарска вештина и кулу-
чење робова подигоше оне грдне градове,
који се још виде којекуда по земљама, где
средњовековни споменици нису потпуно упро-
иашћени. Ограда је замка била врло дебела,
да би ододела машинама за рушење, и врло
висока, да је нико неби могао прећи. На томе
околном зиду са страна су четвртасте или
округле куле. Приступ к замковима отежан
је дубоким и широким рововима, у које се
може и вода пустити, и који су испуњени
свакојаким гвозденим шиљковима. Ровови се
могу прећи само преко моста, који се диже
и спушта. На вратима су два крила од тешка
дрвета, окована гвожђем. Иза врата спуштала
се гвозденим шиљковима напуњена дрљача.
Три је, дакле, сметње ваљало завладати, па
да се уђе у град. На сваком зиду имају пу-
шкарнице или стрелнице, иза којих су се
намештали оружани људи. И тако су кроз
стрелнице са зидова звиждале стреле, а са
ходника, који су били споља око зидова,
сипано је кроз рупе ка темељима зидова
врело уље, растопљена смола и одово, те је
приступ к зидовима и у том правцу брањен.
Ако је непријатељ све те препоне савладао,
ако је узео све авлије и све куће унутра, опет
је у самом граду остао један град који је
ваљало узети. То је *господарска кула*, у коју
се улази на двадесетину стопа више земље,
тако да је опсађени ваљало да пружи ле-
ствицу опсађивачу. Испод авлије су пространи
подземни ходници, који су каткад у свези са
тајним изласцима, а у доњем крају куле биле
су смештене тамнице, без светлости и без
ваздуха, у које су бајани сужњи¹⁾).

¹⁾ Ми се овде можемо опоменути познате приче
о Краљевићу Марку и пушци.

¹⁾ Покрај тога су биле тамнице, у којима су
сужњи заборављани, и које су биле испод какве

И вароши су биле исто тако утврђене. У многим је варошима био у граду градић или главна кула, у коју се узмичало као у последње склониште. Неке су вароши имале двојаке и тројаке бедеме.

4. *Опсаде.* У почетку опсадник није имао других средстава за опсаду ван оних којима су се још Римљани служили, а то су разне справе за бацање камења или буради напуњене смолом, катраном, барутом и разним запаљивим материјама; куде, које су се гурале на точковима, и које су биле начињене на више бојева. Заштићени тим кудама или заклоњени нарочитом стрехом од штитова или дасака опсадници су нападали на град и оружјем и справама за рушење и убацивање. Који пут су ровови испуњавани сноповима прућа, па су лествице употребљаване за прелажење зидова, те је напад покушаван или из ненада или на силу. Другда су копани лагумови, којима се покушавало оздо проћи испод градскога зида, или је лагум испод зида поткопан дубоко, и подупиран дирецима, докле се не би довршио, а по свршетку би се диреци палили, и онда би се на ону празнину доле испод темеља зида стрпао сав зид.

5. *Војнички обичаји.* У средњем су веку биле познате три врсте рата: свети рат против неверника; феудални рат међу властелима, у ком би увек изгорело више колиба него замкова; и најпоследње, краљевски рат, који се чинио по заповести краљевској, по дужности.

У рату прве врсте правило је било да се учини непријатељу што се више може зла; неверници нису сматрани ка људи. Друго је питање било, кад је рат вођен за свој рачун или за рачун краља француског или енглеског. Тако и спрам пешака и простих војника није било никаквих дужности: од њих није робље заробљавано ни вођено. Што се тиче племића, било је дужности, на које је ваљало пазити. Ако би племић ухватио себи равнога поклањао му је живот под погодбом да плати откуп¹⁾. Племић је могао бити пуштен и на голу реч

дворане или испод праве тамнице. Ту су сужњи коначно пропадали. Али старинари много пута узимљу да су свакојаке друге рупе биле те тамнице, што није истина. Оне су биле доста ретке у Француској.

¹⁾ У првим вековима побеђени се могао ослободити и без новаца, али је морао издржати једну

да ће откуп положити, јер је часна реч много вредила. Могло се догодити да је победник у другој прилици био ухваћен од победника. У тој прилици су два откупа поређена међу собом, и тражило се ко коме има да доплаћује. У таким приликама рат је игра као и свака друга: један дан се добије, а други се изгуби. Најгоре је било, ако би се у противника десила превећ тешка рука, те би расцепо у исти мах кад би разбио кацигу, или ако се помеша пешадија, која пошто сама нема никакву милост да очекује, није у таквим приликама никакву милост чинила.

Али пакња, коју су племићи један другоме и у рату чинили, није ни мало преношена на пешаке и простаке. Села су уз пут плачкана и паљена немилеце, сељаци су убијани и сечени. У првим вековима средњег века ретко је која варош узимана на јуриш; обично су или плаћале откуп, или су се покоравале под погодбом, да непријатеља унутра не пуштају. Кад су у XV веку под Карлом Смелим плачкане вароши Динан, Лијеж, Несл, тако је страховито насиље том приликом чињено, да никакво склониште, па ни саме цркве нису могле спасти ни живот људима и деци, ни част женама, баш и кад би дувне биле. Жене су то знале добро: за то су оне у опсади врело уље сипале на опсаднике, и за то је Жана Хашет у опсади Бовеа онако јуначки радила са својом секиром, да опсадници нису могли града ни узети.

Ј). ГРАЂАНСКИ ЖИВОТ.

1. *Грађанска година.* Често се мењало време, у које је код нас година почињана. Римљани су усвојили Јануар, тако да је Декембар, ма да му име значи десет, у ствари био дванаести месец у години. У VI веку година се почиње у Марту; а од Карла Великог о Божићу. У време феудализма као што није било никаквог општег закона, тако се и година почињала негде о Божићу, негде о Богојављењу, негде о Ускрсу, и овај последњи је начин био најобичнији у XIV и XV веку.

срамну церемонију, морао је изван простор проћи четворonoшке са коњским седлом на леђима. У Немачкој су метали у овакој прилици побеђеноме племићу пса на леђа.

Наредба из Русиљона од 1503, под Карлом IX, одлучила је да се година почне 1. Јануара.

2. *Грађанско стање; презимена.* Све до XI века нису, тако рећи, била у обичају презимена породична ни међу племићима ни међу простацима. Сваки је имао само своје крштено име, и по каткад још и надимак. Феудални господари почну, по том, к своме имену додавати име своје земље. А грађани уобичаје, да уз крштено име носе још и своје име породично или презиме.

Сељацима се, од тог времена, покрај њиховог кршеног имена, почне давати крштено име њихова оца.

3. *Положај жена.* Римљани су хтели, да жена остане под вечитим туторством због „своје лакоумности“, и по томе, као девојка она је била под влашћу свога оца, као удата — под влашћу свога мужа; а ако би обудовела, долазила би под власт свекра, деда или рођака очиних и мужевљих. Жена ослобођена од роштва или кћи ослобођенога била је под влашћу или свога господара или деце његове. И у потпуном узрасту, већ као мајка или баба, жена је увек сматрана као непунлетна. Тога ради она нити је могла продати, ни купити, ни заложити, нити извршити какав год правни чин без свога стараоца. Временом се римски закон ублажио, те је, као по садашњем француском закону, кћи непунлетна остајала под стараштвом и жена удата под влашћу мужевљом, али жена пунолетна, удата или неудата, имала је пуно право да својим добром располаже.

Тако је римски закон, на послетку, свршио тиме што су жени права дата. Закони германски, а по томе стари француски обичаји који су се из њих развили, вратили су жену, заједно са свима лицима која сама себе бранити не могу, опет под туторство. Туторство или стараштво било је у рукама оца, мужа, мушких рођака, а ако њих није било, вршио га је сам краљ. Удовица је долазила под туторство, макар и сина свога, и у Туранској или у Анжу није удовица могла без овлашћења сина свога ништа од добара отуђити. Много пута се стараштво вршило на корист и у интересу самога стараоца; има писмених споменика, који потврђују да су стараоци

своје право стараштва над каквом својом рођаком, продавали трећем неком.

Касније су те злоупотребе престаде. Стараштво се претворило у просту дужност заштите и настојавања. У том су смислу и црква и краљевска власт управљали развитак овога права. Средњевековно право француско има изреку, која гласи: „Краљ се брине о чувању удовица и сирочади“. Што се правних односа тиче, жена удовица имала је у средњем веку драгоцено право, које је уживала и кад би сама под већега властелина потпадала, а то је, да је, у случајима кад не би веровала суду свога господара, имала право непосредно потражити суд од самога краља или од цркве. Мало по мало је и средњевековни онако као и римски закон ублажио се; туторство над женама почело је ишчезавати. Од њега је на послетку, остало оно што се сад види у праву европском.

Ма да је у гдекојим временима феудално право врло оштро било, право се жене, кроз средње векове, поправило. Код старих Грка и Римљана жена је живела затворена у очинској или мужевљој кући, одвојена као у харему, не показујући се готово никад јавно, не мешајући се у друштво људско. У то време жену муж није никад припитивао ни за приватне ни за јавне послове, и она није имала никакав видљив утицај ни на живот друштвени, ни на књижевност, ни на уметности. Жена је у Грка и Римљана имала готово онакав положај, какав жене и сад имају у Турака.

Најзначајније обележје средњевековне цивилизације у томе је што је жени дала велику улогу у друштву.

Још стари Германци су давали жени већи значај. По њиховим народним обичајима жене су се питале о рату и о миру; они су веровали, да у женама има нешто божанско, неки дар узвишеније мудрости, моћ предсказивања будућности. Оне су пратиле мужеве у војну, оне су их враћале у бој, кад би они узмицали, оне су убијале себе и децу своју, да не би пораз преживеле, као што се догодило у боју на Е (Aix) против Римљана (102 год. пре Христа).

Хришћанство је женама на углед ставило узвишени узор чистоте и врлине, оно им је дозволило приступ к истим тајнама којима

се и људи пуштају; а жене су опет под једнаком с јуначима Христовим за његову веру борбу издржале. Мучење робиње Бландине, која је умрла у асени у Лиону у исти мах кад и владика Потин (177), освештало је нова права женска јунаштвом и светињом.

Поступно развијање верозаконског поштовања Богородице обележило је велики напредак у мишљењу о жени; она се подизала на земљи исто тако као и на небу; на олтарима, на којима се славила Богородица одавано је готово божанско поштовање у исти мах жени као девојци и као мајци.

У то наиђе витештво. Оно није само поставило себи за задатак, да жену као слабије створење заштићава, оно жени посвећује претерано осећање поштовања, обожавања и нежности. Племић могао постати прави витез тек онда, кад је изабрао, „госпођу свога срца“, коју је љубио чистом и јединственом љубављу. С њеним бојама полазио је витез на борбу; за њу се борио на турнирима; она га је својим рукама увечавала, ако је као победилац излазио; за њу би, с коњем у рукама, засео у каквој клисури, да ту свакога који би прошао нагна да призна да је његова госпођа најплеменитија, најчистија и најлепша. „Госпођи срца свога“ чинили су витезови завете, те су у далеким ратовима, чак до Палестине, тражили славе; ње ради су се за десет или петнаест година сами прогонили испред очију њених, носећи њен спомен свагда на срцу својем, носећи испод оклопа свога рукавицу, парче панталике или друго што њезино, не тражећи ништа, не очекујући ништа, уздижући страст за њом над сваку страст земаљску, подижући поштовање госпође срца свога на висину поштовања саме Богородице. Ову јуначку претераност песници су још већма претерали; песници на југу измислише галантерију нежну, фину и заплетену. Не треба мислити, да је све у ствари тако било како се писало и говорило; сурови тадашњи обичаји често су долазили у крајњу супротност са песничком и витешком теоријом: али љубав, задахнута поштовањем, верношћу, оданошћу, у коју и ми данас верујемо, и која је тако у супротности с оном чисто телесном љубави, коју су певали Грци и Римљани, постала је у средњем веку. Песници витештва и љубавних

Не да се измерити шта и шта феудално време ваља да захвали овоме поштовању жене; ништа толико као то није помогло образованости француској да се отме од варварства. Јер госпође нису удивале својима верним само осећања храбрости, уљудности и чисти; оне су их, у исти мах, училе укусу елеганције у накиту, пристојности у одношајима, весељем и блажем животу. У књизи „Histoire et plaisante chronique du petit Jehan de Saintré“, која је постала 1459, једна велика госпа прописује својем питомцу да изучава и „лене историје, а особито изврсна и истинита дела Римљана.“

Жена феудалног времена доиста није никакo могла подносити римски закон и с њиме ону унижену улогу коју јој је тај закон остављао покрај врлина и савршенства, које је имала и која су јој њени обожаваоци приписивали. Кад је била дувна, она је могла бити опатица, што је значило праву кнегињу, јер је као таква, под својим крстом, осим опатије, држала и пространа имања. Удајом доносила би као мирз својем мужу јаке замкове, почаст многобројних ратника, који пут и читаве области. Грб женин састављао би се у једно са грбом мужевљим, и у породичној књизи деца из тога брака читала би једнога дана у симболичној причи уједињених грбова историју о двострукој врсти дедова својих, те би се исто тако поносила родом материним као што би се поносила родом очиним.

За то покрај свију наређења законских о потчињености и туторству жена није могла сматрати се неравноправном, пошто је доносила својем мужу толико повишење снаге, богаства, славе. Она је била *дама*, што значи *госпођа, владика* (како се у старом српском средњовековном језику каже); она је, као год и њен муж, носила круну и скинтар; она је, на престолу, седела покрај њега; она је као и он, примала почасти од властеличића и народа. Она је поносито и с отвореним лицем ходила: она је имала своје почасно место на турнирима, на банкетима, на светковинама почасти и ступања у власт. Да би могла чувати своје интересе, она је задржала право надзора над администрацијом свога мужа. Кад је била краљева удовица, могла је вршити намесништво као Бланша од Кастиле, која је, кроз више година, била права

судова обдарили су човечанство новим једним, **дотада непознатим осећањем.**

У краљица у Француској. Све до XIV века никакав је закон није искључавао ни са самог краљевског престола француског. У више области имала је жена право наследства у феудалним баштинама, и онда је на њу прелазило поглаварство над војском и над правосуђем, протекторство над црквама.

Жена је, у осталом, толико припадала реду своје, да је знала, кад баш затреба, управљати мачем као мушка глава, У рату о наслеђу Бретање (1341—1343) међу Карлом де Блоа и Жаном де Монфор, јунакиња је остала жена Жана де Монфор. Кад јој мужа заробише, жена скупи своје пријатеље, властеличиће, војнике, показа им свога сина, приврати се управљања ратом и обиђе надзора ради све своје градове, да би их поставила у стање одбране. Кад је опседоше у граду Ханебону, она излети са три стотине коњаника, потицунце оружава, на доброме коњу; провали на јуриш непријатељску линију, и оде у Ореј да доведе помоћ, па тада на ново уђе у Ханебон, на ново проваливши кроз опсадну линију, „на велику радост својих војника, уз тутањ труба и таламбаса.“ Кћи Рене-а д' Анжу Маргарита управља Енглеском у име свога мужа Хенрика VI, и она собом води рат две руже. На Сенталбану и Нортхампону она изгуби, али на Вакерфилду добије, где јој и непријатељ Ричард де Јорк (1460) погине; па Таутону (1461) она опет изгуби, јер јој ту 36000 људи изгине, или подављено буде; она тада оде у Француску, да тражи помоћи, врати се преко канала усред најжешће одује и кроз сред флоте непријатељске. На ново је победе у Хексхему, она се на ново враћа у Француску, па се и опет враћа у Енглеску да на ново излази на бојеве. У боју на Тјуксбјурију (1471) њу с оружјем у рукама ухвате; држе је четири године у Туру у Лендону, одакле је пуштена тек пошто се одрекла свију права што их је тако неустрашљиво бранила.

И саме грађанке крећу се са слободом понашања, која је у старо доба непозната. У XIV веку у Туранској оне су учествовале у изборима за обласне скупштине. Многи правни обичаји, особито у Анжу и у Туранској, признају им права, којих данас више немају: ако би се дале на трговину, могле су ра-

сположења чинити без икаква овлашћења мужа свога. Грађанка и сељакиња француска деле све послове а исто тако и добит својих мужева¹⁾; ови последњи, ма да по каткад на ново постану груби, верују у мудрост својих жена, слушају савете њихове, отрпе каткад и по који прекор, јер жене држе кућу, чувају новце, и старају се о штедњи. Још Римљани су опазили, да у гдекојим галским племенима људи чине више поште својим женама, него и у ком другом народу.

4. *Судски ред.* Ми познајемо уредбу судова и различитост закона, који су управљали Француском; треба да забележимо и неколике судске обичаје. Судије обласних судови вукли су своју плату из новчаних казни које су изрицали. Тужиоци су давали *зачин*, то јест праве зачине, по том воће, посласнице, вина, разна ткања, а по том и новаца. Та издашност била је обавезна. Обичајно право тога времена говорило је, да се неће судити пре него што зачини буду плаћени.

Што се тиче судства кривичнога, од свршетка XIII века тежило се судству анти-феудалном, римском, под упливом поступка, који се с инквизицијом уобичијо²⁾.

Мучење у истрази звало се истинитим доказом. По наредби од 1454, која је потврдила старије обичаје, довољно је било само једно сведочанство, па да се човек стави на истрагу. Мучење је било на разним странама различито: у Бретањи су ноге грејали врелим мангалом; у Руану су некаквом гвозденом машином прсте стискали; у Отену су обавијали ноге крављом кожом, па су онда сипали врело уље и кључалу воду докле се месо није скувало, и докле нису почеле кости испадати. У Паризу су јадника некако водом мучили, или су га за чланке на ноzi стезали особитим гвозденим чизмама за мучење. У Орлеану су вешали терете о ноге мученику; подизали би то рукама, па би пуштали, да

¹⁾ На северу Француске узели су из права галскога, или, што ће пре бити, из права германскога начело о заједници имања међу мужем и женом, те би се све што стеку међу њима делило.

²⁾ Против судства Филипа Лепог племићи су се највише жалили због претераног умножавања тајне истраге, због истраге на писмено на место дотадашње јавне и усмене истраге и због мучења. Кад је син Филипа Лепог ступао на престо, племићи су се старали, да од њега у овоме задовољење добију.

се свом тежином опет пагло оборн, чиме су се тако рећи, све кости из својих зглавака трзале.

Тамнице су биле, да горе бити не могу. Затвореник је био окован тешким гвожђем, метан му је и појас и огрлица од гвожђа; лежао је у тами, у влази, међу црвима и пацовима, и многи је умирао од глади и муке још у тамници. Било је још гвоздених ка-веза, као они што их је радо употребљавао Лудвик XI, у којима се није могло ни ста-јати, ни сести, ни лећи.

5. *Казне*. Лаке су казне биле одрезивање носа, уха, уснице, језика, бој бичем или кан-џијом и привезивање за колац.

Смртне казне обично су вршене вешањем или сечењем главе. Још се није у томе раз-ликовало међу простаком и племићем; свети Лудвик је обесио једнога барона.

Јеретике су палили на спалишту, и пенео су им на све стране расипали. Оне који су ковали дажне новце кували су у уљу. Мно-гима су живима дерали кожу, натицали их живе на коље, расецали их на четири комада, ломили им кости, и метали их полу живе на точак. У Авињону су убијали маљем. Кад је ко био суђен за веле-издају, расецали су му трбух, вадилн му утробу и палили је пред очима његовим. Много пута је тело каж-њенога расецано на четири дела, па је сваки део вешан на другој капији варошкој, а глава би се износила у каквом кавезу.

Све до владе Карла VI није се ни над једним осуђеним могла свршити никаква тајна; по томе им је допуштена исповест, али се причешће ни тада није допуштало. Ни тело им се није смело сахранити у освештаној земљи, где су остали сахрањивани.

Био је чудноват обичај, по коме је свака девојка могла спасти живот кривцу, изја-вивши да хоће да пође за њ. И ако је кри-вац на путу ка губилишту сусрео кардинала, живот му је, такође поклањан¹⁾.

6. *Целат*. Целат, заклетн мучилац кра-љев, сматрао се за бешчасну личност. Морао је становати у особитој кући за извршивање

казни. По црвеном и жутом оделу лако га је било из далека познати. Његов хлебац пекар је одвајао на страну и извртао га. Из тога је времена и до сад остала предрасуда и узречица о изврнутом хлебу. У никпаду за то он је уживао многе повластице. Имао је право издавати у своју корист неке дућаниће уз кућу његову, могао је узети прегршт жита из сваке вреће, која се возила на пијацу, у Паризу је имао пет суа на годину од опата свете Геновеве, пет хлебова и пет бутеља од опата светога Мартина, свињећу главу од опата светога Германа, и имао је неко право порезе над воћем, рибом и свињама које су но-шене по Паризу (осим оних који су били опатије светога Антонија). Половина онога што би се нашло при кривцу припадала је такође њему.

Свети Лудвик био је наредио да вршење казни над женама врши жена.

7. *Полиција*. Ако је судство било сурово полиција је у Паризу била слаба, Варош је Париз била подељена међу више судских средишта; све су скоро прѣве и опатије имале право прибежишта, и то је све јако помагало кривцима да суд избегну.

Ма да је Филип Август покадрмио неке улице у Паризу и насуо баре које су у око-лини његова двора ваздух кужиле, опет је Париз био ванредно нечист.

Улице су биле тесне, а горњи бојевн кућа грађени су све шири, тако да су се горе скоро додиривали; и по њима је било пуно продавница и излога. По улицама су тумарали прасци, гуске и стока свакојака; ка-саци су по њима клали што су за клање имали. Ноћу је било једино осветљење месе-чина, ако је месец сијао. Кад би се сунце смирило, полиција већ није ни за што одло-варала; чим би звонило на запретавање ватре, сваки поштен грађанин ваљало је да се врати кући и да врата своја закључа. Власт је оп-штинска имала сувише мало стражара, да би могла бранити свакога од несигурна или не-мирна света. Ђаци су нарочито имали право задовољство, да изиграју или избију стражаре, а допови су их се и злочинци још мање бо-јали. Било је и стражара, који су измишљали средства, да с доповима никад у сукоб не дођу; тако је Готје Раљар водио пред собом свираче. Био је и некакав будионик, у ха-љини окићеној мртвачким главама и другим

¹⁾ Чудновата је црта средњевековнога судства што је судило и животиње. Вешани су коњи и биводи за убиство човека. Године 1457 обешена је за исту кривицу једна крмача, пошто јој је судски пристав пресуду прочитао. Чак за времена Лудвика XIV обешено је једно говече.

самртним знацима, који је у рукама носио звонце и бегер који је објављивао колико је сати, вичући онима што спавају да се моле Богу за покојне, али тај није ни мало сметао доповима и разбојницима.

8. *Зликовци и цигани*. Као што су чинили поштени људи, тако су се и допови, убице, просјаци и скитнице организовали у еснаф или удружење. И они су имали своје редовне поглаваре, своју шегртску и калџенску уредбу, своје пробе за мајсторски испит, своја зборна места. Они су у Паразу имали свој засебан сталеж и своја места, на којима је говорен њихов засебан *зелени језик* и на која се слабо када усуђивао који од јавних стражара. Изабрани старешина био је њихов цар, и возио се на колима која су вукли коњи. Он је имао и свој суд. И у свакој области изван Париза и он је, као и прави краљ, имао свога посланика или заступника. Који пут је сазивао и неку врсту скупштине.

И народ његов, у који су улазили сви певаљалци, варалипе, зликовци, разбојници и допови Француске, делио се на многобројне класе или редове. Сви су своме изабраном поглавници плаћали неки данак и чинили му почаст.

Други један таке врсте силни самодржац био је *краљ египатски*, владалац Цигана. Године 1427 показала се у Паризу авангарда ових тајанствених Азијата, и у њој један војвода, један кнез, десет кавалера и с њима око сто људи, жена и деце. На скоро по том кинтелу је на све стране по путовима и око варошких улазака од тих људи. Они су показивали медведе и мајмуне, оправљали котлове, правили лажне новце и прорицали шта ће бити.

У тим шареним и мешовитим гомилама бирала се и купила зликовачка војска. Од времена до времена државна је правда бацала мрежу и ухватила по некога, те га попела на вешала, али се то у гомили мало познавало. Ако је суд на дану обесио по некога од њих, и зликовачки је краљ ноћу обешио гдекога од удављених грађана или каквога пандура сувише ревностнога и радозналотога.

9. *Презрене расе*. Као год што у Индији има нарија, које и сами робови презиру, и који већ и самим додиром прљају, тако је и у Француској било презрених раса, Свуда

готово по Француској било је таквих људи, и они су у разним областима имали особита назвања. Откуд су долазили ти људи, и шта су они били? Да ли су они, као што неки говоре, били потомци Мусломана, које је Абдерам у Француској оставио; да ли су били потомци Шпањолаца, које су Арапи из Шпаније истерали; или јеретика, који су се били обратили; или старих губаваца? Нико то није знао, па ни они који су их гонили. Једно је извесно, да се према њима поступало као према правим губавцима, да им је забрањивано да долазе у цркве, у гостионице, на јавна места, да су у Беарну и у Бретањи нагоњени да носе крвено одело, да им није допуштано да иду боси путем, и да нису смели носити оружје. С њима се нико није хтео женидбом сродити; сваки је додир с њима избегаван. Становали су по селима усамљеним, у пустим пољима или у забаченим долинама женили су се само међу собом. мрзили су они цео свет, и цео свет је мрзио њих.

10. *Робови*. Старо робство ишчезло је из наше земље и претворило се у властеоске људе, али је почело опет уводити се у Европи због нехришћанских заробљеника ратних. Тима су заробљеницима трговали градови италијавски. У XII веку могло се тих заробљеника добити на панађурима у Шампањи, и једним тестаментом остављани су неки Сарацени владици у Безијеру. У XIII веку трговало се мусломанским робовима у Провансу. Ново се робство утврдило у Русиљону, који није улазио у састав Француске краљевине; француска га краљевина није хтела усвојити. После се још утврдио закон, да сваки роб самим ступањем на француску земљу добија слободу. Године 1402 и 1406 општина у Тулузу даје неке поклоне робовима који су побегли из Перпињана.

11. *Јавно милосрђе*. У средњем веку се добро вршила дужност милостиње сиротнима. Племићи и грађани послали су о своме појасу кесе пуне новаца, нарочито намењених милостињи, и поп је имао дужност да се о томе брине. Краљеви великаши, госпође, ходили су чисто међу самим сиромасима који су о њиховој храни живели. Краљ Роберто био им је свуда приступ допустио, тако да су седели под његовим столом, на земљи покрај њега, скоро међу ногама његовим, тако

да му је један једнога дана одсекао златно дугме с његове хаљине. Имућни су људи не само потпомагали сиромаше новцем, животним потребама и оделом, него су у њима гледали слику самога Исуса Христа као страдалика и сматрали су као част, да их служе за столом а на велику среду прали су им ноге. Црквени редови, који су основани за потпомагање сиротних и невољних, донста су барем неки део својих доходака на то трошили. У гдекојим манастирима биле су нарочите собе, одређене за сиромашне; скоро у свима је на вратима манастирским раздавано хлеба и чорбе сиромасима. Али се опет то средње-вековно милосрђе рђаво разумевало. Краљеви су могли наћи много бољег начина за потпомагање сиротиње, него што је то био начин, да око себе скупе невољне и издрпане; манастири су, истина, раздавали милостињу, али су заузимали и прекупљивали земљу у наоколо, и тако су, на све стране у наоколо, постали прави узрок сиромаштва.

Чинило се нешто неколицини „сиромаша“ али су ти много мање милосрђа заслуживали него милиони сељака, који су стењали под теретом феудалних права, црквеног десетка и краљевских приватних имања. Задатак је да се утоли али да се не умножи сиромаштво; да сиромаша управо нестаје, и да се потпомагање сиромаштва не изметне у награђивање лењости. То, што је и данашњој Француској тешко расправити, није могла извршити средње-вековна Француска. У осталом Французи су XIII века били задахнути само верозаконским духом, и у милостињи се нису руководили разлосима човекољубља, него разлосима побожности и спасења своје душе. И онима који су хтели да изврше хришћанску дужност милосрђа било је врло удесно, што су их свуда на вратима светих места чекали наређани „сиромаси“ с испрепуцаним коленима од клечања и падања на земљу, с пуним устима молитава, од цркве како ваља научени и приговорљени, готови да одмах буду предмет побожне милости. Невоља је била толико тада распрострајена, да се није ни мислило да је могућно смањити је; с тога се чинило оно што је била дужност, а остало је пуштано на милост божију.

Број болесника међу невољнима био је мањи, и због тога је и милосрђе, што се њих

тиче, више могло успети. Још из меровинговскога времена спомињу се као основачице болница света Клотилда и света Абофледа, сестра и жена Кловисова, света Радегонда, жена Клотарова, света Батилда, жена Кловиса II. Болнице су у опште биле придружене каквом манастиру; Батилдина је била покрај краљевске опатије у Шелу. У време крсташких ратова кавалери светога Јована сматрали су као нарочиту част, што су пре свега болничари. Кад се у XII веку распрострла губа, осниване су нарочите болнице за губавце. У XIII веку било је таквих болница на две хиљаде у Француској; служили су их већим делом лазаристе, који су, такође били неки војнички ред. Лудвик VII установио их је у Паризу на крају предграђа Сен-Дени. У Сосеју, код Виљжифа, исти је владалац установио женски манастир за неговање губавих жена. Овим су манастирима краљеви чинили многе поклоне; после њихове смрти све њихово лично периво, њихови коњи, мазге итд. давале су манастиру за губавце у Сосеју. Како је краљ Жан II умр'о у Енглеској, и како тога ради манастири остадоше без онога што им је од њега као посмртно припадало, син је његов манастирима тај губитак накнадио. Позније је Карл VI за 2500 дивара од тога манастира откупио коње оца свога Карла V. Лазаристи су се показали достојни ове милости, што се они опет нису бринули само о нези губавих, него су се старали и о свима осталим болним.

Свети Лудвик је врло много чинио за болнице, Он је распространио и обдарио *Божеји дом* (Hôtel-dieu) у Паризу, он је створио болницу за три стотине слепаца, он је по главним местима краљевине установио месне болнице. Побожна су се властела управљала по примеру његовом, и из XIII века спомиње се Елзеар од Сабрана и жена његова по томе што су и себе, своју снагу, и цело своје имање посветили неговању болесника.

Црква се није само молила Богу за путнике; она је на најтежим предасцима планинским подигла склоништа и куће; тако на Сен-Бернарду, на Сен-Готхарду, на Семплону, на Мон-Сенису, све још у XII и XIII веку.

Ратови са мусломанским Арапима, мусломанско гусарење по средиземном мору напу-

нише хришћанским робљем тргове и затворе по Истоку и по Африци. Установљени су нарочити религиозни редови, ред Матурина 1198 и ред Отаца благодарности, од 1223

којимт је био задатак да истражују и откупом ослобођавају хришћанско робље из руку муслиманских.

(Наставиће се)

ШКОЛОВАЊЕ ДЕЦЕ РУМУНСКЕ НАРОДНОСТИ у Краљевини Србији

Познато је да у Србији има становника румунске народности. По попису у 1866. године било је таквих становника 127.545. Године 1874. становништво није пописано по народности. Приликом садањег пописа људства и имаовине, узета је у пописне табакe и рубрика за констатовање народности, и тако моћи ће се знати колико има становника у Србији од које народности, кад се прикупљени статистички материјал буде уредио.

Међу тим служећи се подацима из пописа људства у 1866. години¹⁾, ми видимо да је било становника

У ОКРУГУ:	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Крајинском	24.446	42.954	2.599	294	70.293
Црноречком	25.894	26.056	1.308	26	53.824
Пожаревачк.	87.757	48.571	4.263	205	140.796
Ђупријском	45.883	9.827	668	6	55.884
Свега	183.480	127.408²⁾	8.838	531	320.257

Од сто становника долазило је

У ОКРУГУ	НА СРБЕ	РУМУНЕ	ЦИГАНЕ	ОСТАЛЕ
Крајинском	34·78	61·11	3·70	0·41
Црноречком	48·60	48·90	2·45	0·05
Пожаревачком	62·33	34·50	3·02	0·35
Ђупријском	81·21	17·58	1·20	0·01
У опште	57·29	39·78	2·76	0·17

Као што се види из ових бројева највише Румуна има у окрузима који се граниче са краљевином Румунијом. Кад су се у Србију доселили Румуни то није још довољно испитано и објашњено, но по свој прилици то

¹⁾ Види *Државопис Србије* III. страна 100. и В. Јакшич, *О племеномъ составѣ населенія въ княжествѣ Сербскомъ* стр. 20.

²⁾ Горе смо показали да је број становника румунске народности у 1866 години износио свега 127.545, а у ова четири округа било их је 127.408; разлика између ова два броја износи 147. Од овог броја било је у Београду њих 99, а у Смедереву 30, остатак пак у другим окружним варошима.

досељавање Румуна могло је бити за времена најтежег турског притиска, кад је народ српски своју отаџбину оставио и у Угарској насељавао се. Интересна је та околност, да су имена велике већине села у којима је данас становништво румунске народности, српска, а то је опет довољан доказ да та места нису била пуста кад су се ту доселили Румуни, него да су Срби тек доцније и мало по мало остављали своја огњишта овим досељеницима, јер само тако могло је село задржати своје старо српско име.

Не упуштајући се даље у испитивање овога предмета, ми смо ради да овде покажемо један други моменат од не малога интереса, т. ј. на меру у којој се школују деца румунска, поређујући то са школовањем српске деце.

Податке о ђацима узимамо из почетка 1882—83. школске године, а изложићемо их за сваки срез посебно.

Пошто школску општину обично састављају више села, ми ћемо најпре показати колико у свакој такој општини има села и становника по народности.

Почињемо са срезом *брзопаланачким* у округу крајинском.

Школска општина	МЕСТА КОЈА ЧИ-НЕ ШКОЛСКУ ОПШТИНУ	Б Р О Ј				
		СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	У ОПШТЕ
Брзопаланачка	2	168	992	9	1	1080
Михаиловачка	2	5	1753	22	—	1780
Плавњанска	1	—	1145	7	—	1152
Прааовска	1	—	1177	—	—	1177
Џањевска	1	26	1792	18	2	1838
Свега	7	199	6769	56	3	7027

У почетку 1882—83. школске год. било је

WWW.UNILIB.RS

У ШКОЛИ :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Брзопаланачкој	39 ¹⁾	48	87
Михаиловачкој	2	60	62
Плавњанској	—	32	32
Правској	—	55	56
Џањевској	1	49	50
Свега . . .	42	245	287

Према томе било је од сто становника

У ШКОЛИ :	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ		
	У Ч Е Н И К А		
Брзопаланачкој	23·21	5·32	8·06
Правској	—	4·76	4·76
Михаиловачкој	40·00	3·42	3·48
Плавњанској	—	2·78	2·78
Џањевској	3·85	2·70	2·72
Свега . . .	21·11	3·59	4·08

У целој срезу било је свега 21.553 становника, међу овима 13.580 Румуна, 606 Цигана и 3 иначе страни. Кад се од овога одузме број становника у горе наведених пет општина, онда остаје 7.165 Срба, 6.811 Румуна и 550 Цигана, свега 14.526 становника.

У петнаест основних школа среза брзопаланачког било је 567 ученика и 48 ученица, свега дакле 615 ђака. Пошто је у горњих пет школа било 287 ђака, то остаје за других десет 328 ђака. Кад овај број поредимо с бројем становника, онда излази, да је од сто становника у опште било у основној школи њих 2·26. Међу тим како се у ових десет школа не помиње ни један ђак румунске народности, то треба број ђака поредити само са српским становницима; и по томе учило је од стотине ових 4·58 основну школу.

У целој срезу било је

	СТАНОВНИКА	ЂАКА
Срба . . .	7.364	370
Румуна . . .	13.580	245
Свега . . .	21.553	615

Према томе походило је основне школе од сто становника народности

српске	њих 5·02
румунске	1·80
У опште . . .	2·86

Кад би смо узели, да је од извесног броја српских становника било у основној школи

1) У ове бројеве узети су и ученице женске школе и то 14 српске и 12 румунске народности.

100 ђака, онда према горњим размерама излази да је од равног броја румунских становника било само њих 36 у основној школи.

У срезу *кључком* било је свега 11.596 ^{дс} становника, и то : 1.310 Срба,

9.632 Румуна,
633 Цигана и
21 иначе страних.

Основних школа имао је овај срез свега 13, и то 11 мушких и две женске.

У следећем прегледу имамо број становника у оним школским општинама, у којима походе школу и ђаци румунске народности.

Школска општина	МЕСТА КОЈА ЧИ-НЕ ШКОЛУ ОПШТИНУ	Б Р О Ј				
		С Т А Н О В Н И К А				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Великоврбичка	2	12	1165	—	—	1177
Великокамен.	2	35	944	264	—	1243
Грабовичка .	2	6	1883	76	—	1965
Кладовска .	2	739	800	221	18	1778
Кладушничка	2	3	732	6	—	741
Корбовска .	3	8	1408	8	—	1424
Петровоселска	1	361	17	4	—	382
Ртковска . .	1	—	712	8	—	720
Сипска . . .	1	2	383	12	—	397
Текијска . .	1	135	815	29	3	982
Свега .	17	1301	8859	628	21	10809

У почетку 1882—83. школске године било је

У ШКОЛИ :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Великоврбичкој .	6	45	51
Великокаменичко	1	39	40
Грабовичкој . .	—	50	50
Кладовској . . .	79 ¹⁾	96 ¹⁾	175
Кладушничкој .	—	42	42
Корбовској . . .	—	56	56
Петровоселској .	25	1	26
Ртковској	—	41	41
Сипској	—	31	31
Текијској	16 ²⁾	86 ²⁾	102
Свега . . .	127	487	614

Кад број ђака поредимо с бројем становника, ми налазимо да је било од сто становника

1) Од ових бројева ученица 39 а 33 у женској школи.
2) Међу овима 6 и 28 ученица у женској школи.

WWW.UNIŠKOLI:

ШКОЛИ:	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ						
	У	Ч	Е	Н	И	К	А
Текијској	11	85	10	15	10	39	
Кладовској	10	69	9	24	9	84	
Сипској	—	—	7	85	7	81	
Петровоселској	6	93	4	76	6	81	
Ртковској	—	—	5	69	5	69	
Кладушничкој	—	—	5	69	5	67	
Великоврбичкој	50	00	3	86	4	33	
Корбовачкој	—	—	3	95	3	93	
Великокаменичкој	2	86	3	23	3	22	
Грабовичкој	—	—	2	55	2	54	
Свега	9	76	5	12	5	68	

Пошто смо у овај преглео узели и обе женске школе, то је у овом срезу остала само још једна основна школа.

Као што смо напред казали, било је у срезу кључком

	СТАНОВНИКА	ЋАКА
Срба	1.310	158
Румуна	9.632	487
Свега	11.596	645

И по томе учило је основну школу од сто становника: српских њих 12·06

румунских	»	5·06
у опште		5·56

При међусобном поређењу ових размера излази, да од равног броја становника походе основну школу 100 српских а само 42 румунска ђака.

О школским општинама у срезу *крајинском* имамо овај преглед.

Школска општина	МЕСТА КОЈА ЧИНО ПИШАСУ ОПШТЕ	СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
		Брусничка	2	1448	292	42
Великојасиковач	2	8	1862	—	—	1870
Кобишничка	2	2	3157	63	—	3222
Лучка	3	127	1894	16	—	2037
Мокрањска	1	8	1447	35	2	1492
Радујевачка	4	91	3099	25	22	3237
Рогљевска	3	821	370	42	7	1240
Свега	17	2505	12121	223	31	14880

У почетку 1882—83. године било је

У ШКОЛИ:	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Брусничкој	30	21	51
Великојасиковској	—	49	49
Кобишничкој	—	92 ¹⁾	92
Лучкој	—	36	36
Мокрањској	—	33	33
Радујевачкој	—	70 ²⁾	70
Рогљевској	21	10	31
Свега	51	311	362

Било је дакле од сто становника

У ШКОЛИ:	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ						
	У	Ч	Е	Н	И	К	А
Брусничкој	2	07	6	29	2	87	
Великојасиковској	—	—	2	62	2	62	
Рогљевској	2	56	2	39	2	50	
Мокрањској	—	—	2	22	2	21	
Радујевачкој	—	—	2	24	2	16	
Кобишничкој	—	—	2	86	2	85	
Лучкој	—	—	1	88	1	77	
Свега	2	04	2	51	2	43	

У овом срезу било је свега 24.605 становника, и то: 11.449 Срба, 12.444 Румуна, 669 Цигана и 43 иначе страних.

У 16 основних школа, од којих су 14 мушких а 2 женске, било је у почетку 1882—83. школске године 624 ученика и 53 ученица, свака 677 ђака.

Према томе остаје нам у овом срезу још седам основних школа са 315 ђака а на 9.725 становника, од којих је било 8.944 Срба, 323 Румуна, 446 Цигана и 12 иначе страних.

Кад овај број становника поредимо с бројем ђака, онда се види да је од сто становника походило основну школу њих 3·24 Међу тим кад број ђака поредимо само са српским становништвом, јер су сви ти ђаци били Срби, ова размера увећава се на 3·52.

У опште походило је у овом срезу основну школу од сто становника

Срба њих	3·42
Румуна »	2·29
Свега	2·75

Из ових размера види се, да је од равног броја становника походило основну школу 100 Срба а 67 Румуна.

¹⁾ Међу овим ученицима има 27 ученица.

²⁾ Међу овим ученицима има 26 ученица.

У четвртном срезу округа крајинског, у срезу *поречкоречком*, било је свега 7.180 становника, а од ових 1.044 Срба, 5.961 Румуна, 168 Цигана и 7 иначе страних.

Основних школа имао је овај срез седам, и то 6 за мушку а једну за женску децу.

Колико је становника у појединим школским општинама, види се из овог прегледа

Школска општина	Б Р О Ј				
	СТАНОВНИКА				
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Голубињска	1	129	458	13	600
Горњанска	1	8	1610	16	1634
Доњомилановач	3	894	852	105	1857
Клокочевачка	2	—	836	12	848
Рудноглавска	1	3	935	12	950
Црнајска	2	10	1270	10	1291
Свега	10	1044	5961	168	7 7180

У почетку 1882—83. школске године било је ученика :

У ШКОЛИ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Голубињској	25	5	30
Горњанској	2	30	32
Доњомилановачкој . 105 ¹⁾	17 ¹⁾	122	139
Клокочевачкој	—	26	26
Рудноглавској	1	40	41
Црнајској	—	48	48
Свега	133	166	299

Било је дакле од сто становника

У ШКОЛИ :	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ		
	У Ч	Е Н И К А	У ОПШТЕ
Доњомилановачкој	11·74	1·77	6·56
Голубињској	19·38	1·06	5·00
Рудноглавској	33·33	4·22	4·32
Црнајској	—	3·75	3·72
Клокочевачкој	—	3·07	3·07
Горњанској	25·00	1·84	1·98
Свега	12·74	2·78	4·13

Кад бисмо узели да је од хиљаде српских становника походили основну школу њих сто, онда према горњим размерама од равнoг броја Румуна походе школу само 22.

О броју становника за цео округ *крајински*, изузимајући варош Неготину, имамо овај

¹⁾ Од ових у женској школи 32 и 5 ученица.

преглед, односно оних школских општина у којима је било и ђака Румуна.

Срез	ШКОЛСКИХ ОПШТИНА	Б Р О Ј				
		СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Брзопаланачки	5	199	6769	56	3 7027	
Кључки	10	1301	8859	628	21 10809	
Крајински	7	2505	12121	223	31 14880	
Поречкоречки	6	1044	5961	168	7 7180	
Свега	28	5049	33710	1075	62 39896	

У почетку школске 1882 — 83. године било је

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Брзопаланачког	42	245	287
Кључког	127	487	614
Крајинског	51	311	362
Поречкоречког	133	166	299
Свега	353	1.209	1.562

Кад се број становника пореди с бројем ђака, онда излази да је било од сто становника

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ		
	У Ч	Е Н И К А	У ОПШТЕ
Кључког	9·76	5·12	5·68
Поречкоречког	12·74	2·78	4·16
Брзопаланачког	21·11	3·59	4·08
Крајинског	2·04	2·51	2·40
Свега	6·99	3·47	3·92

На сто српских ђака који су од извесног броја становника походили основне школе, долазило је ђака румунских у школама среза :

Крајинског	123
Кључког	53
Поречкоречког	22
Брзопаланачког	17
У опште	50

Само у срезу крајинском било је међу ђацима релативно више Румуна, а у остала три среза Срби су били у већини.

Друге размере добијамо кад узмемо у рачун све становнике.

Срез	БРОЈ СТАНОВНИКА				
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Брзопаланачки	7364	13580	606	3	21553
Кључки	1310	9632	633	21	11596
Крајински	11449	12444	669	43	24605
Поречкоречки	1044	5961	168	7	7180
Свега	21167	41617	2076	74	64984

Бака било је у свима школама

СРЕЗА :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Брзопаланачког	370	245	615
Кључког	158	487	645
Крајинског	392	285	677
Поречкоречког	133	166	299
Свега	1053	1183	2236

Кад ове бројеве поредимо с бројем становника, ми онда налазимо, да је било од сто становника

СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	У	Ч	Е	Н	И	К	А
Кључког	12	06	5	06	5	56	
Поречкоречког	12	74	2	78	4	16	
Брзопаланачког	5	02	1	80	2	86	
Крајинског	3	42	2	29	2	75	
Свега	4	97	2	84	3	44	

Од равног броја становника похода је основне школе

У СРЕЗУ :	У Ч Е Н И К А	
	СРБА	РУМУНА
Крајинском	100	67
Кључком	100	42
Брзопаланачком	100	36
Поречкоречком	100	22
У опште	100	57

Пошто у срезу кључком налазимо најповољнији резултат у погледу школовања деце румунске народности, интересно ће бити поређење његово с осталим срезовима.

Тако од извесног броја становника походило је основне школе

У СРЕЗУ :	У Ч Е Н И К А	
	СРБА	РУМУНА
Кључком	100	42
Поречкоречком	106	23
Брзопаланачком	42	15
Крајинском	28	19

Из овог поређења видимо, да се српска деца школују најмање у срезу крајинском, а румунска деца у срезу брзопаланачком.

У округу *рипоречком* само су два среза. У овом прегледу имамо податка за срез *бољвички*.

Школска општина	месца која чине школску општ.	Б Р О Ј				
		СТА Н О В Н И К А				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	СТРАНИХ	СВЕГА
Валакоњска	1	—	1835	15	—	1850
Злотека	1	36	3090	11	—	3137
Малоизворска	1	370	590	9	—	969
Ласовска	2	920	557	20	—	1497
Луковска	1	438	271	133	—	842
Подгорачка	1	27	3273	16	—	3316
Свега	7	1791	9616	204	—	11611

У почетку 1882 — 83. школске године било је

У ШКОЛИ :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Валакоњској	—	43	43
Злотекој	4 ¹⁾	156 ¹⁾	160
Малоизворској	12	14	26
Ласовској	18	16	34
Луковској	22	6	28
Подгорачкој	4	49	53
Свега	60	284	344

Према томе било је од сто становника

У ШКОЛИ :	СРПСКИХ РУМУНСКИХ У ОПШТЕ						
	У	Ч	Е	Н	И	К	А
Злотекој	11	11	5	03	5	29	
Луковској	5	02	1	48	3	33	
Малоизворској	3	24	2	34	2	68	
Валакоњској	—	—	2	32	2	32	
Ласовској	1	96	2	77	2	27	
Подгорачкој	14	81	1	49	1	60	
Свега	3	35	2	89	2	96	

У овом срезу било је свега 24.039 становника, и то : 10.721 Срба, 12.768 Румуна, 546 Цигана а 4 иначе страни. Основних школа било је свега *једанаест* (10 мушких а једна женска) са 453 ученика и 68 ученица. Свега дакле ђака 521.

Кад од овог броја одуземо ђаке који су походили горњих седам школа, онда остаје још 177 ђака на четири основне школе овога

¹⁾ Овде је узето 1 и 46 ученица.

среза, и то на 12.428 становника, од којих је било 8.930 Срба, 3.152 Румуна, 342 Цигана и 4 иначе страни.

Поредимо ли тај број с бројем ђака, онда видимо да је од стотине становника походило основну школу само њих 1·42; али пошто између ових 177 ђака није било ни једног румунске народности, то се ова размера увећава на 2·00 кад се број ђака пореди само са српским становништвом.

У опште походило је основне школе у овом срезу од сто становника

Срба	њих 2·21
Румуна	„ 2·23
Свега	„ 2·17

Румуни су имали релативно нешто више ђака у основним школама, него ли Срби; али је тај вишак врло незнатан (као 100 : 99).

У срезу *зајечарском* било је свега 25.385 становника, и то : 12.066 Срба, 12.896 Румуна и 423 Цигана.

Основних школа било је свега 13; од ових било је седам са румунским ђацима.

У овом прегледу изложене су општине ових седам школа са својим бројем становника.

Школска општина	Места која чине школу опште,	Б Р О Ј				
		СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Борска	1	—	556	7	—	563
Брестовачка	1	1	1221	19	—	1241
Бучјанска	1	—	678	4	—	682
Грљанска	2	560	1623	27	—	2210
Кривељска	1	15	1997	20	—	2032
Оштрељска	1	—	681	8	—	689
Слатинска	1	10	1205	—	—	1215
Свега	8	586	7961	85	—	8632

У почетку 1882—83. школске године било је

У ШКОЛАМА :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Борској	—	19	19
Брестовачкој	—	51	51
Бучјанској	—	22	22
Грљанској	28	38	66
Кривељској	—	42	42
Оштрељској	—	46	46
Слатинској	—	35	35
Свега	28	253	281

Од сто становника

ПОХОДИЛО ЈЕ ШКОЛУ :	Б И Л О Ј Е У Ч Е Н И К А		
	СРПСКИХ	РУМУНСКИХ	У ОПШТЕ
Оштрељску	—	6·68	6·68
Брестовачку	—	4·11	4·11
Борску	—	3·37	3·37
Бучјанску	—	3·23	3·23
Грљанску	5·00	2·31	2·99
Слатинску	—	2·90	2·88
Кривељску	—	2·08	2·07
Свега	4·78	3·15	3·26

У осталих шест школа овога среза било је 330 ђака од 16.753 становника; међу овима било је 11.480 Срба, 4.935 Румуна и 338 Цигана. Кад тај број ђака поредимо с бројем српских становника, онда излази да је од стотине ових било у основној школи њих 2·87. У опште пак походило је основне школе у срезу *зајечарском* од сто становника

Срба	њих 2·97
Румуна	„ 1·97
Свега	„ 2·41

(Наставиће се)

МОЗАК И ДУША

(ОД ВУНТА)

(Наставак)

Чувена цикцак линија историјског кретања опажа се и у историји науке, и, можда више овде него игде. За површним и неистинитим поставкама, са којима су оперирали Гал и његове присталице, наступила је у Физиологији једна периода савесног и смотре-

ног експерименталног испитивања. У другој и трећој десетини нашега века, врло су се брижљиво усавршавале методе вивисекције, и почеле су се примењивати на нерешене проблеме, а на првом месту на испитивање централне нервне системе. Овде је био Флу-

рап први, који је на основу својих покушаја код животиња, развио и поткрепио оне мисли, које су после дуго важиле као мероданне. Он је први доказао, да потчињени делови мозга као : здужена možдина, мали мозак, možдани обрешци итд. не стоје у непосредном односу са духовним радњама, него регулишу чисто физиолошке процесе као дисање, покретање срца ; или управљају невољним покретима, над којима наша свест никакве власти нема. Обе полутке великога мозга пак, сматраше Флуран као органе правих духовних функција, или како он вељаше, органе интелигенције и воље. До оваког закључка дошао је он, посматрајући појаве код животиња, којима су поништене поједине партије или цео велики мозак. Специјално локализовање појединих духовних радњи, Флуран је одбацио, противно дотадањем мишљењу френолога. Јер, ако се обе полутке великога мозга савршено уклоне, онда остаје и траје дисање, покретање срца и невољни покрети, али је вољно покретање и сваки траг интелектуалне радње савршено поништен. Ако се пак само извесна количина великога мозга извади, онда интелигенција и воља остају и даље само у смањеној сразмери тако, да ово умањивање интелигенције и воље иде у корак са количином извађене или поништене možдане материје. Отуда је Флуран мислио, да сме закључити, да велики мозак целом масом својом једнообразно врши и обавља послове, онако од прилике, као што свако парче јетре подједнако припрема и лучи жуч.

Овако учење Флураново, које је у опште свуда брзо примљено било, владало је у науци до преко половине нашега века. Али се ипак оваком мишљењу, скоро у самим данима његовога оснивања, припремаше пад. Патолошким посматрањем примећени су извесни случајеви апоплектичне узетости, која је била скопчана са губитком артикулованог говора ; а при том се није могла опазити и доказати узетост оних мишића, који служе при говорењу. Волесник је могао да изговори све гласове, само није могао да их споји у речи, а по неки пут није био способан ни да разуме речи, које би чуо. Редовно се налазило, да је анатомски узрок овим поремећајима у повреди једног извесног и ограниченог места у режњевима великога мозга а у крају сле-

поочних костију, и то већином на левој страни. Оваким појавима, који су се гомилали из дана у дан, није се с почетка никаква важност придавала и није се на њих бозна каква пажња обраћала. Чисто су се људи бунили, да напусте тако брзо дотадање (Флураново) гледиште, до кога се дошло опитима физиолошким и које је изгледало доста просто и јасно. Зар није *дар за говор*, коме је овде требало да буде сместиште, припадао такође у инвентар Галових способности, које је он по лобањи размештао ? Зар није била оправдана бојазан, да ће се на скоро пронаћи места у мозгу, где су локализовани и осталих двадесет и шест „*унутрашњих дарова*“ ? Ово очекивање није се до душе испунило ; али су се посматрања о централном седишту способности за говор тако намножавала, да се морало о њима водити озбиљна рачуна. Уз ово дошло је још и то, да је Флурановом гледишту мало по мало поткопана основица, и то са свим са једне друге стране. Микроскоп унесе доста светлости у замршену структуру централних органа. Читав ред неуморних испитивача отпоче брижљиво проматрати и испитивати гранање и завршивање нерава, почев од здужене možдине па до самога možданог центра. Ова специјална испитивања ишла су доста споро, али су ипак била у стању да нам на основу испитаних факата даду сразмерно јасну слику о општим структурним односима у мозгу. Ова слика, на жалост, није се могла никако сложити са Флурановим тврђењем : да је мозак у свим својим деловима једнообразна маса од једне и исте квалитативне вредности. Није се више могло сумњати, да влакна чулних нерава, одвојена једно од других, не улазе дубоко унутра саме možдане масе, да се ту свршавају у нагомиланим ћелијама, које су једна од друге одвојене, и, да се одатле опет одвојени снопићи нервних влакана простиру по разним регионима možдане површине. Такво једно слично одвојено простирање влакана беше се опазило и код разних нерава за покретање. Нико није могао више порицати ову гомилу факата, нико није могао не усвојити истину, да се н. пр. очни нерв у са свим другим регионима мозга завршује, а не онде, где се нерв слуха завршује. Ово је исто важило и за нерве мириса и укуса као и за нерве за покретање. Сви

су они дакле ишли другим путевима и завршавали се на различним местима. Како сива маса мождана представља огромну количину ћелија, где се стичу са свих страна првона влакна, то је било са свим близу памети претпоставка, да ће сива маса мозга баш и бити та, одакле излазе или потичу најглавније централне функције. Али кад је ово овако, онда ко би могао још веровати, да су разни региони мождане коре од подједнаке вредности, кад они стоје у свези са тако различним деловима тела човечијег, који опет обављају тако различне радње? Како је било могуће замислити, да онај део мозга, у коме се нерв за виђење свршава, има исти значај као ма које друго место, н. пр. оно, где су нерви мишића за покретање? Тек код овако јасних питања увидело се, да је покушај, да се „интелигенција и воља“ ма где у мозгу локализују, чиста психолошка немогућност, онака иста, као што је била и код Галове системе са њених двадесет и седам духовних моћи. Реч *интелигенција* значи укупну суму свесних духовних радња, које се завршавају логичним мишљењем. Ако ове радње растворимо у елементе, онда добијамо осећаје и представе простије или сложеније врсте. Осећаји и представе, можда могу и бити негде локализовани у мозгу, онако од прилике, као што звук и светлост морају бити негде локализовани у чулним органима, ако хоћемо да их осетимо, — али онај општи појам *интелигентност*, у коме тек наша сопствена рефлексија замршено и заплетено кретање представа у једно схваћа, да тај општи појам буде локализован на једном материјалном месту, то је једна мисао, која се савршено извести не могаше. На послетку, кад се у централном органу састају нерви свих осталих органа нашега тела, онда је близу памети помисао, да је мозак у неку руку огледало целог организма, да се дакле у мозгу може налазити подела рада слична оној подели, коју налазимо код појединих органа, од којих сваки своју функцију врши.

Оваке мисли, ма колико да се чине да су близу памети, опет су се са јасном свешћу појавиле тек онда, пошто је микроскоп бацио доста светлости на општу структуру и крој самога мозга. Отпоче се по ново са физиолошким експериментима, за које опет помоћ-

на средства беху усавршана, и научницима пође одиста за руком, да докажу *de facto* извесну локализацију функција у можданој кори. Прво се пронађоше места, која као да у најтешњој вези стојаху са покретима тела, а за овим одмах опажени су слични односи и за осећаје чулне. Патолошка Анатомија одмах прими ове резултате. И овде се опет показа, како је много лакше пронаћи истине, кад је нарочита пажња обрађена па извесна и одређена питања. Читаве десетине година испитивани су мозгови узетих и оних, који од болесни перава болују, па се опет није могло да баца ни мало светлости на значај мождане коре, изузев оно једино несигурно посматрање о централном седишту способности за говор. Сада пак, ова тема била је на јуриш освојена и савладана. Мало је година протекло од како су први успеси на јавност изнети, којима се свет чудило, а већ данас имамо на расположењу читав низ проматрања, са којима смо у стању да одредимо функциони значај макар појединих региона површине човечијега мозга, и то са таквом сигурношћу, која се може мерити са позитивношћу и егзактношћу нашега физиолошкога знања о другим органима тела. Ни један зналац неће спорити, да се за ове резултате има благодарити највише патолошким посматрањима и испитивањима, и ако су она у главном укупан прозвод анатомског рашчлањивања, физиолошког експериментовања и патолошког посматрања. О тумачењу физиолошких покушаја може бити спора, и, он *de facto* и постоји увек скоро код свакога појединога питања; али патолошко проматрање, где се субјективна и објективна ремећења за време живота испитују и пореде са анатомским променама после смрти, доводи нас спорије али и много поузданије решењу задатка. При свем овом, ипак се мора признати, да Патологија можда не би практично ни теоријски доспела ни до каквог позитивног резултата, да јој претходно није вивисекција утрла пут.

Налазећи се на таквом једном терену, где се стичу безбројне тешкоће, двострука нам је дужност да имамо увек пред очима старо правило научне критике, које гласи: *сваки резултат у толико је поузданији и сигурнији, у колико су различнији путеви и посматрања, помоћу којих се до њега дошло*. Ко се не би

обазирао на ово старо правило, тај би при проучавању физиолошке и патолошке литературе о мозгу из последњих година, могао лако доћи до тога закључка, да је у опште све несигурно и непоуздано а то стога, што би био претрпан масом разноликих мишљења и распри, у којима се чини, да све једно другом противуречи. Али, ако се потрудимо да истине од хипотеза одвојимо, а за тим између истина, добивених на основу посматрања, издвојимо опет оне, које кад се посматрају са различних страна опет воде сагласним резултатима, онда ова ствар добија са свим други облик.

Пре скоро тридесет година открио је бечки анатом Лудвик Тирк факат, да у извесним случајима узетости органа за покретање, један снопић нервних влакана, коме може да се ухвати траг почев од предње половине кичмене мождине па до у сами мозак, мало по мало свене и ишчили, подлежући очевидно једном општем закону физиолошком, по коме органи, који не раде и не вежбају се, полагају губе своју нормалну структуру и на послетку угину. Ближим посматрањем ове појаве показало се, да ова нервна влакна улазе у извештај крај мождане коре, која је у рејону темена, у тако званом централним вијугама. Двадесет година доцније, покушали су независно један од другог два физиолога, Хициг у Немачкој и Ферије у Енглеској, да опробају ефекат електричног дражења мождане површине код животиња. Поред некојих посматрања, која се нису подударала, нашли су једногласно и сложили су се у томе: да се дражењем извесних и врло ограничених региона у мозгу, производи покретање мишића на противној половини тела; а да се опет савршеним уклањањем извесног дела мождане коре производе ремећења у покретању код исте групе мишића. Кад су се код мајмуна, чији је мозак најсличнији човечијему, почела истраживати ова места, нашло се, да се она налазе у истој рејону централних вијуга, а то је баш оно место, до кога се анатомским и патолошким проматрањем могао да ухвати крај нервима за вољно покретање. На скоро за овим, ушло се мало више у историју развика ових органа и тим се начином констатовала једна истина, која је много расветлила питање о току или мрежи

централних нервних путова. Потврдило се, да се влакнасте системе нерава, које различне послове обављају, по правилу развијају у различном добу, тако, да се саставни делови једнога нерва могу распознати по њиховом временом постању. Даље опет, нашло се, да један влакнасти снопић нерава, што почиње онде где и нерви за покретање у кичменој мождини, а свршава се у можданој кори у рејону централних вијуга, — онај исти влакнасти снопић, који је пронађен патолошко-анатомским посматрањем. — да он у својој развијености представља једноставну систему. И да оставимо на страчу оваке потврде, Патологија упућена већ један пут на ону значајну партију мозга, била је у стању да на скоро покаже многобројне случајеве у којима повреде или оболевања баш оне партије мозга повлаче за собом узетост вољнога покретања. Шта више пошло је за руком, да се за поједине мишићне групе на телу покаже са сигурношћу и специјални положај места у мозгу, која кад се повреде повлаче за собом узетост одређених мишићних партија. Нарочито о положају оних региона у мозгу, којима су потчињени мишићи лица и језика, мускулатура мишица и ногу, не влада дачас никаква разлика у мишљењу код разних посматралаца.

Јасно је, да о овакоме једном резултату не може више нико сумњати, јер се до њега дошло свестраним испитивањем на четири разна начина и пута. Наравно, да ми не смео ни овде променити сам резултат са оним што се из њега може извести, као што се то обично и лако дешава. Потврђено је само толико, да она означена места у кори можданој суделују при актима вољнога покретања. Али из овога још никако не излази под сигурно н. пр. то, да су та иста места седиште наше воље, и да воља у њима резидира. Шта више, овако мишљење, па ма оно било и у ономе смислу, у коме у опште може бити говора о седишту духовних моћи, — такво је мишљење у најстрожијем смислу *са свим невероватно*. Сваки акт воље, то вам је један процес, коме претходи представљање и осећање. По овоме, сваки акт воље, по својој физичкој начину постајања и појављивања, везан је за сложене физиолошке процесе. Мишљење дакле, у ма коме делићу мозга може воља

само сама резидирати, толико је исто глупо и бесмислено, као што је и локализација духовних моћи по учењу Френологије. Само је једно, што можемо закључити, а то је: да они централни региони морају имати још ма какве међучлапове, који су неизоставно потребни у заједничкој радњи физиолошких процеса, који прате све акте воље. А на основу анатомских истина, моћи ћемо опет као поуздано веровати, да се овде мисле они међучланови, који се морају непосредно налазити онде негде између процеса у мозгу и спровођења ка мишићима.

За локализацију других функција, нарочито осећаја чулних, није још постигнут потпун споразум на основи заједничког проматрања. Али и овде се дошло до некојих резултата, који се потврђују већим делом искуства. Тако је прво и прво један женијални експериментатор покушао да испита утицаје, које на развиће мозга имају поједини чулни органи, кад се исти пониште. Он је поништавао код младих животиња поједине чулне органе, час с једне а час са обе стране, на је после, пошто су животиње тако без органа живеде и угинуле, испитивао њихов мозак и проматрао промене у мозгу, које су последица раније поништених чула. Ови опити нису имали никаквог научног успеха и то у питању, на који су начин чула заступљена у можданој кори; али су они ипак скренули пажњу патолошких апатома на оне случајеве, где је код појединих људи постојала дугогодишња оскудица каквога чулнога органа. Пошто је живот код људи без појединих чулних органа много дуже трајао, него што је то био случај код животиња, то се могло надати, да ће се у оваким случајима испитивањем човечијег мозга доћи до извесних резултата од вредности. И одиста, великим бројем сагласних посматрања, потврдило се: да супстанција задњих можданих режњева у великом мозгу лагано ишчезава, ишчили. Ако је човек био ћорав, т. ј. ако је живео дуго година са једним оком, онда се ово чињење опажа на обе половине мозга, чиме се очевидно потврђује, да је сваки од очних живаца заступљен у обе мождане хемисфере.

Али још и пре овога факта, Експериментална Физиологија савладада је ово исто питање с једне друге стране. Ако су чулни

осећаји локализовани у мозгу, онда је са свим природно, да њих мора нестати, ако се дотична места у мозгу пониште, где би ти осећаји чулни били локализовани. Према овоме, отпочети су са свим по плану опити са животињама. Поништавани су извесни региони у мозгу код животиња, на пошто су животиње оздравиле, испитивана је чулна радња код истих. Још се истина нису испитивачи сложили у најважнијим тачкама, али је ово са свим нешто природно, кад се само на ум узме тешкоћа са којом су везани оваки експерименти. Из најпотпунијег и готово најпоузданијег низа покушаја, излази као сигурно то, да је седиште осећајима вида у кори можданих режњева, а ово се опет слаже са патолошким проматрањима, која су горе поменута. Од нарочитог су значаја пак, пре свега, ближи услови ове локализације. Код животиња, где су очи са стране, тако, да немају, као што човек има, заједничко поље јасног виђења, показала се веза са оба ока као потпуно укрштена: десном оку одговара лева, а левом оку десна страна у мозгу. Напротив, код животиња као н. пр. код пса, где се услови виђења приближују условима виђења код човека — јер се поједини делови спољашњег простора сличају на обе мрежњаче (ретине) и то на местима, која једно другом одговарају — код оваквих животиња, веза с мозгом само је од чести укрштена, т. ј. она места са ретине у оба ока, где се једни исти делови простора одсликавају, заступљени су у мозгу само на једној страни. Ако ово применимо на човека, чије су очи потпуно напред окренуте, тако, да се сви предмети у главном у једно исто доба у оба ока огледају, онда се очевидно сме очекивати, да ће се код њега у свакој половини мозга завршивати влакна нерва за виђење од оба ока, која дотичној половини мозга припадају, пошто је на десној страни мозга лева, а на левој страни мозга десна половина сваке ретине посебице заступљена. И заиста, ово се потврдило покушајима, који су чињени код мајмуна, чији се положај очију приближује положају очију човечијих, а потврдило се тако исто и некојим патолошким проматрањима. Види се дакле, у колико већ ближе стоји физиолошки процес у мозгу према психолошком прерађивању или

WWW.U
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

употреби самих осећаја вида, него што стоји сам процес у спољњем органу вида. Једној јединој тачки у простору одговарају у опште две тачке на ретинама, једна у десном а друга у левом оку, али као да ће бити, да обома тачкама опет одговара једно једино место на чулној површини централног органа.

И за локализацију других чулних осећаја: слуха, мириса, укуса и пипања, имамо да благодаримо експерименталном испитивању, које је за последњих година дошло до врло значајних резултата. Ну како је за сигурност ових резултата потребна потврда и са друге стране, нарочито потврда патолошког и патолошко-анатомског посматрања, а оваке потврде још нема, — то ћемо за сада оставити на страну прикупљене податке из радње осталих чула. У осталом, нико не може сумњати о томе, да мора постојати какво место у централном сргану и за остале мишиће, кад је већ доказано, да је вољно покретање мишића на лицу, на мишицама и на ногама везано за извесне и сталне тачке мождане коре. Исто је тако близу памети, да у централном органу мора постојати површина за осећаје слуха и пипања, кад је већ доказано, да таква централна површина у мозгу постоји за осећаје виђења. Психологије се не тиче бозна колико питање о месту ових супстрата, за које би биле везане поједине функције. За њу је у толико важнији општи резултат, који јасно излази на видик из истина, које су већ потврђене. Оба знака живота, са којима наша душа стоји у наизменичном односу са спољним светом, чулни осећаји и вољно покретање, разложени су у мозгу на своје елементе, онако од прилике, као што су и у органима тела подељени, у којима се овај наизменички утицај непосредно извршује. Нити дакле екзистира у мозгу једна једина тачка, одакле би се владало свима функцијама; нити су пак функције равномерно и подједнако везане за укупну масу мождану, него виђење, чување опажање и покретање тела, све је то подељено у централном органу и привезано за различне супстрате (носиоце), као што је подељено и на самој површини нашега организма. Још нешто више: свакој групи мишића, сваком чулном осећају, који се разликује од осталих одређеним и непроменљивим особинама, од-

говара оделита и засебна област у централном органу. Овај принцип *поделе рада*, који је свуда оличен у живоме телу, важи дакле потпуно и за мозак, као за централну радионицу најважнијих органских пословања. Са свим је логично и нужно, да овај исти принцип мора обухватити и једну даљу истину, а та је: да свако, ма колико комплицирано делање или пословање, мора јувек произлазити из укупног и заједничког рада многобројних централних елемената. Код спољних органа нашега тела, састоји се подела рада у томе, што се радњама различитих делова достиже један циљ. Кад идемо н. пр. онда различите групе мишића покрећу и носе терет нашега тела, али у исто време чуло вида и пипања суделују овде, одржавајући у свези са идејем представу самога пута, којим се крећемо. Како је свака од ових појединих парцијалних функција заступљена у централном органу нарочитим окрајцима нерава, то је природно, да оваке комплициране радње морају и у мозгу бити раздвојене у поједине делове.

Само једно једино откриће новије Физиологије мозга изгледа као да стоји у противречности са овим извођењима, а то је: *локализација говора*. (језика). Заиста је говор једна творевина људскога духа, која долази у ред најзаплетенијих радова, — на ипак хоће се, да је говор искључно везан за одређену област у мозгу у пределу слепоочних костију! Али пре свега, овде ваља узети у обзир, да је наше знање о седишту моћи или способности за говор сразмерно још врло грубо. У колико је у опште пошло за руком да се обележе границе оне области у мозгу, где би способност говора била локализована, у толико опет мање знамо ми што год о специјалнијем ширењу оболевања у мозгу, услед којих наступају разни облици ремећења саме способности говора. Већ се у новије доба истагла једна истина, која је у овом погледу врло значајна. Две карактерно различне форме централне узетости (парализе) језика, састоје се у томе, да се код једне не разумеју речи, а међу тим болесник може да изговара речи, које му се кажу; а код друге форме оболевања са свим је обратно: разумеју се речи по значају своје потпуно, али је способност артикулације (говорења) суспендована. Овим различним фор-

мама ремећења способности за говор, мора бити да је увек узрок у повреди различних партија у мозгу, јер је разумевање речи везано за област мозга у правом пределу слепоочних костију, а образовање речи или њихово изговарање везано је за место, које је више напред помакнуто и налази се у оној партији мозга, која је са стране, управо између правога чела и слепоочног предела. Још и друга ремећења или оболевања констатована су патолошким посматрањем. Ова се ремећења не тичу непосредно самога говора, али ипак стоје са способношћу говора у блиском односу, т. ј. тичу се способности читања и писања. Показало се: да може код писмених људи наступити немоћ, при којој не могу да пишу речи или не могу написане речи да прочитају, и ако су и у једном и у другом случају опажања чула вида са свим непромењена и здрава. Оба ремећења појављују се већином заједно са правим ремећењем способности говорења, али могу и сама за се подоћи, па шта више и једно без другога. Излази дакле, да за сваку способност, да за сваку продукцију, која сама за се може да отпадне, мора постојати нарочити и оделити супстрат у општој централној области језика (говора), па макар то и не било још анатомски доказано, као што је случај са последњим примерима.

Док нас оваке гистине уверавају о подели говорних функција на разноструке саставне делове, дотле нам ипак ваља имати на уму једну околност, коју смо горе споменули. Казали смо, да нам узетост вољног покретања, која наступа услед поништења извесног региона у мозгу, не даје још никако довољно права на закључак, да је баш воља у понишеном региону локализована. Највише, што

семо закључити, то је да су поништени најближи међчланови, који су потребни да пренесу надражаје воље на саме нерве. То је исто и са тако названим „центрумом говора.“ То је једна област, која кад се издвоји из мождане заједнице, или се поништи, повлачи за собом престанак функције говора, и, према специјалним условима појављују нам се поништене способности за схватање или разумевање речи, за изговарање речи, за писање речи и за читање и разумевање онога што је написано. За то дакле немамо заиста права да говоримо о каквој локализацији моћи говора, писања, схватања онога што се говори или што се пише и т. д. као год што не смо тврдити н. пр. да је у јанији каквога сахата извесан и одређени шраф узрок, што сахат ради непрестано, јер чим се дотични шраф извади, сахат престане радити. Не може се још и због тога допустити претпоставка, да је тако сложена радња, као што је разумевање и употреба језика, везана за извештан строго ограничени централни регион, што су прости осећаји звука и светлости, као и прости вољни покрети мишића при артикулацији и писању неизоставно потребни при свима оним функцијама, које стоје у свези са језиком (говором). А, да вољни покрети језика и руке, као год и чуло вида, а за цело и чуло слуха, имају своје засебне центре независно од центра говора, то смо већ једном видели. Све дакле излази на то, да центар говора садржи у себи прелазне чланове, и, да је он једна раскрсница, где се све стиче, па кад се она поништи, повлачи за собом поремећај много бројних и разноликних елемената, те ови не могу заједнички да дејствују.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

ПИСМЕНИ РАДОВИ У НАСТАВИ И ВАСПИТАЊУ

Многе ствари, које су у образованог света одавно расправљене и постале већ општа својина у њих, у нас се морају поново расправљати. То је са свим природно. У својем

развитку ми постепено наилазимо на она иста питања, на која су и други народи наилазиди, кад су били на овоме ступњу културнога развитка, на коме смо ми, и решавали их. И покретање тих питања у нас данас казује да ми идемо напред, и служи сваком раднику просветном на похвалу, јер показује

да га она интересују и да се он брине о њима. А кад се брине, значи, да ће их, после дужега или краћега размишљања, и решити, и то онако како га тај прогресивни развитак и тражи. Ништа то што су она у изображенога света већ решена. Природни је закон, да о нечем настаје брига тек онда кад се оно јави у развићу друштвенога живота. Чег нема, о томе се и не води брига. А кад се што јави, ми га можемо проучавати и расправљати самостално, а можемо се „користити и туђим искуством.“ Но цела је истина да је ово „туђе искуство“ увек пуно туђих прилика и особина, те се с оним што је добро унесе по нешто недоброга. По томе, самостална обрада и решавање појединих питања, која су у другога света већ решена, не само дакле да није ни мало излишно на овоме ступњу развића, него је оно са свим на свом месту. Оно и проучава поједине ствари наше према нашим приликама и износи то туђе искуство и одлуке његове.

Овако је једно питање покренуто у нас у новије доба, и оно је и данас тако рећи на дневном реду. А слободно смемо рећи да је оно међу најважнијим методичким питањима. То је питање о писменим задацима школским и домаћим.

До 1883. године писмени задаци у средњим школама сматрали су се као саставни део наставе појединих предмета и о њима није било никаква промисла за себе, него су остављени били појединим наставницима да их они регулишу и задају како и колико знају. У основним школама пак налазимо писмене радове много пре, одмах после појава учитељске школе. Али и ту их видимо готово само у Српском Језику и Рачуну, и готово тако исто стоји у њима и данас.

1883. године изиђу од стране министарства просвете „Правила о писменим задацима у нашим средњим школама“, којима су писмени задаци регулисани по појединим предметима и разредима. Главнио је у њима ово: уводе се писмени радови, и то из неких предмета више, из неких мање (а из неких нимало); уводе се обавезно, за све, и то у школи, а домаћи се задаци укидају; из њих се дају и *оцене*, које вреде као да је њак „говорио, ако није говорио, а ако је говорио, онда се узима *средина* између ње и оне оцене

коју је њак добио кад је говорио. Предлог је за ово поникао из једнога повећег нашега средњег завода, у коме велики број њака није допуштао да *сви* ученици за два месеца говоре и добију оцену. И по томе се већ види, да је по тим правилима данашњим о писменим задацима главно: *да се дође до оцене*.

Од то доба дизан је са више страна глас *против* тих правила, и на послетку је опет дошао предлог министарству: да се та правила укину или замене другим. Министарство је ту ствар упутило Просветном Савету и она је сада пред њим. Она је једном била упућена и колегијуму Велике Гимназије београдске и ту је претресана до ситница и решење с разлозима достављено министарству просвете. Сад стоји на томе. А за ову и онако ванредну, школску годину било је опет остављено појединим наставницима да их дају само по потреби. На послетку у једанаестој свесци „Просв. Гласника“ вишао је чланак г. Милоша Давидовића професора смедеревске ниже гимназије, у коме је одсудно *против* тих правила.

Види се дакле: да је „правилима“ било главно да се дође до оцене, а да се сви гласови слажу противу њих. А одавде се опет види, како је питање о писменим радовима заинтересовало данас све, али је сведено на веома узан круг.

Зашто смо против „Правила“? Шта да се метне на њино место? *Како да се удесе писмени радови у појединим предметима и задаци у школи и код куће?* — то су питања за која ми велимо да су на дневном реду и да су међу понајважнијим методичким питањима наше наставе данас.

* * *

Шта су писмени радови?

Шта се хоће њима? —

У спољном свету око нас и у нама самима су предмети и појаве. Њих ми учимо и упознајемо. Од њих се стварају као отисци или слике у нашој души, којима она после живи и ради. За сваку слику ту, преставу, појам, закључак, творевину или појаву душевну ваља реч, треба израз каки, којим ће она да се изнесе, обележи, искаже. Сваки наставни предмет има своју *садржину*, оно што обухвата, и своје *речи* или *облике* ко-

јима је исказује. И сваки има своју засебиту садржину и по томе засебити облик њен или речи којима им се она казује.

И сваки наставни предмет има ово двоје за задатак: да саопштава своју садржину и упознаје с обликом којим се она износи.

И може ли ово двоје једно без другога?

Никако. Стара је метода највише и грешила у томе, што је давала само речи без садржине. А то је погрешност да не може бити већа. То је метода, којом се не научи ништа, и пуна муке док се оне попамте, и то не свака за себе, са својим појмом или садржином, но у оном истом реду у коме се изнесе. То није учење, него памћење. И то није памћење каквих духовних радња, логич. операција, него језичних покрета и онога што се види: слóва, речи и редови. Други је случај много безопаснији. Кад се духу саопштава само садржина, или је он сáм прибира, он сáм ствара и облик, реч којом ће да је каже. И нова метода и ради тако. Она износи садржину, а деци, духу дечијем, оставља да он сáм ствара облик. Но овде је и немогућно одвојити једно од другога, као у првом случају. Редак је предмет наставни, у коме би то потпуно могло да се изведе, а неки су таки, да без речи не може ни садржина да им се саопшти, нпр. Историја и све ствари у форми приповедној и размишљаличкој. Ту се позива на стару садржину, већ задобивено искуство, оно што је познато. Али и ту овога искуства ваља да има, иначе је механизам, празан облик, гола реч без садржине.

Најбоље је дакле по свима наставним предметима: *да садржина иде напред*, а речи за њом или с њом, те да је обележавају. Онда ми те предмете или појаве *знамо* и умемо да их кажемо.

Но да ли је истина да човек баш све што зна мора и умети да искаже? Је ли истина оно: „знам, а не умем да кажем“? Је ли у настави доста давати само садржину а не бринути се за облик?

Ова су питања још из старе методе, и онда су ова имала много више важности. Садржина је била незнана, нејасна, па није умела ни да се каже. Отуда је: „знам, па не умем да кажем“. Нова је метода одгово-

рила: „не знам, па за то и не умем да кажем.“ „Да знаш, ти би умео и да кажеш.“

Да видимо колико је ово истина.

Сваки од нас зна много које шта, и српски уме то све и да каже. Али да ко потражи, да ми то кажемо другим којим језиком, који ми не разумемо, шта бисмо радили? Ми бисмо ћутали. Да захте, да то кажемо језиком, који разумемо што по веле само на крпат, ми бисмо толико и казали, колико разумемо језик. Ми и српски казујемо, причамо онако и онолико, колико знамо свој језик. Највећи научник и беседник у кога је садржина готова, логичке операције силне и богате, стао би и муцао би на језику, којим не влада добро или никако. Одавде се види, да има нешто истине у ономе што веле: „знам па не умем да кажем.“ Човек уме да каже нешто онолико, колико влада којим језиком. А пошто сваки својим матерњим језиком влада најбоље, па је на њему и учио што зна, то се обично узима да човек оно што зна и уме да каже.

Но узмимо и оваки случај. Ја сам отишао на страну и научио сам каки занат на француском, немачком или енглеском, којег а у нас нема. Учећи занат ја сам и оне ствари, алате, и оне радње с њима и све израђевине научно на њином језику. Сад да дођем у Србију. Ја знам занат. Умем да радим и у Србији. Умем и да га кажем — али француски. А српски? Нешто веома мало; онолико колико има израза на нашем језику за оне предмете и колико су они мени познати. И овде дакле нећу умети да кажем „све што знам.“ А да ли ћу умети и на француском? — Ако владам француским.

Из свега се види, да она изрека: ко што зна то и уме да каже, важи, само с извесним ограничењем. Знати је једно, а умети казати је друго. Оним језиком обично човек уме да каже нешто, па коме га је научио. Матерњим језиком својим човек обично уме да каже све што зна, изузев оно што на њему није учио. Па и ту човек уме да каже само онолико колико влада својим језиком.

Језик се дакле однекле издваја као нешто за себе, те, и ако поред садржине иде и сáм, опет није добро не обратити засебиту пажњу и на њега. Отуда је и он у школи. Отуда је поред свих других наставних пред-

мета у свих нарђда и свих времена и матерњи језик био међу најглавнијим. И кад би сви други предмети, саопштавајући садржину своју, чинили највише и за облик свој, ипак би остало нешто, што би из овога ваљало системски обрадити и што је био увек и јесте посао матерњег језика.

Говорништво је, на послетку, једна вештина. Као вештина она се учи само вежбањем. Вежбање је нужно и гласним органима и логици. Поједини предмети и појаве дају нам само поједине преставе и појмове, расутке и закључке. Али њих ваља састављати и везивати у веће сложаје. За то ваља да су поједине слике душевне гипке, лаке, јасне и да су са дотичним изразом тако спојене да чине једно, тако да слика изазива реч, израз, а реч слику, оно што она бележи. И за то ваља вежбања, ваља духу гимнастике. Ваља живе и јаке уобразиље; и за то ваља гимнастике. Ваља велике моћи конструктивне: да склапа те слике душевне у целину и ствара веће духовне сложаје. Језик је гласно мишљење — мишљење је говорење у себи.* Језик тражи сваку душевну операцију. Кад мислиш, ти говориш, било у себи или гласно. Зато и говор наш ваља да буди мисли у других. Говор и мишљење, слушање и мишљење овде излазе на једно, и прост народ и не уме да их разликује. С тим је у човека суштина духа његовога, огледало његово.

*

Из свега досадањег смо видели ово: да свакој настави садржина ваља да иде напред, да за њом иде облик којим се она бележи или казује, да облик или језик иде донекле и сâм докле поједини предмети наставни дохватају, да се, на послетку, језик издваја као вештина за себе и да се као вештина вежбањем и учи, и да човек онолико „уме да каже“ колико „зна“ и колико је извежбан у казивању.

То је о усменој исказивању мисли.

Сад нам долази писмено.

Шта је писмено исказивање мисли? Ваља ли за њега вежбања обашка, или је довољно ово вежбање у говорењу?

Читаоци, кад вам ја ово пишем, ја *мислим*, и *говорим у себи*, на тај вам говор свој *писм.* Шта се дакле пише? Оно што се у себи говори. А шта се може говорити? Оно што

се зна. Писмено је исказивање писање свога сопственог говора. Место да говори, да га слушају, човек пише, да га читају.

Па је ли нужно засебно вежбање за ово? Је ли доста научити само говорити, па да је онда и писмено исказивање с тиме готово?

Није доста. Прво није доста зато, што у животу има врло мало прилика где ми имамо да говоримо дуже, да исказујемо усмено своје мисли у оној опширности, у којој се то обично чини писмено. Друго зато, што је ово у нечем и вештина за себе. Није доста само умети говорити и знати слова, азбуку, па да човек може писати књиге. Књижевни језик и цео правопис човек не може ни знати док не дође на писмено исказивање мисли, нити може писати правилно док се не упозна с њима. Има људи, који су у овоме тако далеко отерали да им је много лакше да искажу своје мисли писмено но усмено. Они могу бити изврени писци, а врло рђави говорници. И то је најбољи доказ да је ово у многоме вештина за себе. Ваља дакле вежбања и у овоме, тим пре што су ретке прилике у којима ми и говорење вежбамо у већој мери. Ко никад ништа није написао, њему је тешко и једно писмо, једну признаницу да напише. На против, ко је извежбан њему су и релативно тешке ствари врло лаке. *Зато ако хоћете да сам ученици буду кадри да исказују своје мисли писмено, ваља да их вежбате у томе.*

*

Је ли мала добит писмено исказивање мисли? — Није. То је велика добит. Потпуно владање оним што човек зна тек је онда, кад човек уме да га каже и усмено и писмено. Рекосмо, да пола вреди ономе ко нешто зна па не уме да га каже. Тако исто сада, пола вреди ономе, ко што уме да каже усмено, а не уме писмено. Усмено је истина обичније; али је писмено важније. Наш усмен говор оде у ветар и њега чује само неколико слушалаца. Оно што напишемо, остаје вечно, приступно свима и сада и навек. С човеком умире и говор, а књига његова остаје вечно, да казује свету оно, што је он у њој казивао писмено. Знање и науке се данас и не шире толико говором колико писањем и штампом — књигом. Писмо и књига постали су учитељ света. Преко њих ми се данас раз-

говарамо с Коменским, Цицероном, Аристотелом Христом.... У њима је цео душевни живот свих векова. Огуда је оно што народ наш вели: „ко зна књигу, има двоје очи...“

(Наставиће се)

Настава дакле ваља да саопштава *садржину* своју и да навикава или вежба омладину *да је исказује и усмено и писмено*. И тек је тада потпуна настава

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Број ђака на свима немачким свеучилиштима. — По најновијим статистичким подацима број уписаних ђака у ових 20 немачких универзитета износи 28021, и то:

1 У Берлину	4434	11 « Хајделбергу	1036
2 « Лајпцигу	3060	12 « Грајфсвалду	1016
3 « Минхену	3035	13 « Марбургу	939
4 « Хали	1518	14 « Ерлангену	909
5 « Бреслави	1425	15 « Кенигсбергу	871
6 « Тибингену	1403	16 « Страсбургу	856
7 « Вирибургу	1369	17 « Јени	650
8 « Фрајбургу	1319	18 « Килу	542
9 « Бону	1293	19 « Гисену	513
10 « Гетингену	1076	20 « Ростоку	313

Број студената порастао је знатно нарочито ових последњих 5—6 година. Тако у лето 1880 год. било је свега 20988 ђака на свима свеучилиштима немачким, а данас их има 28021. Нарочито богословски и медицински факултети знатно напредују. Тако је преко лета 1880 године било протестантских богослова 2315, а 1886 год. њихов је број порастао на 4683; римокатоличких богослова било је 638 у 1880 год., а 1197 у 1886 год. Слушалаца медицине било је 1880 год. 4018, а сад их има 8308. Правника је број опао, и то: од 5201 у 1880 год. на 4914. Философски факултет порастао је за 103 слушаоца, јер је 1880 г. имао 8816 ђака, а сад их има 8919.

Свеучилишта у Шведској. — Покрај два стара универзитета у Упсали и Лунду подижу се сада још два: 1 у Готенбургу и 1 у Сток-

холму. Овај последњи већ има два факултета: 1 математичко-природњачки и 1 философски. Да би се новим свеучилиштима живог обезбедио и повођење унапредило, већ су за њих прибављене одличне наставне снаге. Управа је придобила и неке доценте са стране. Тако је позвата 1 професорка Русиња Коваљевска, за тим 1 Финац, 1 Данац и 1 Норвежац, сви као професори.

Курс вишој реалној настави — (Enseignement spécial) у Француској подигнут је, према одлуци француског врховног просветног савета, од 5 на 6 година; уз то је сада учење енглеског и немачког језика уведено као обавезно и обема језицима број часова одређен и знатно већи него до сада.

Научно проучавање Црне Горе. — Црногорска је влада замислила галијанску, да јој пошаље стручњака, који би проучио и оценио земљиште Црне Горе. Одазивајући се тој молби, галијанска је влада послала на Цегње професора геологије Луција Балдација, једног, од најбољих геолога у Италији, и он је већ пошао у Црну Гору. Исто тако већ се бави у Црној Гори други научник, Антонио Балдаци, ботаничар из Болоње, кога је галијанска влада послала да проучи флору Црне Горе.

Гундулићев споменик. — Још г. 1881 образован је у Дубровнику одбор за подизање споменика Ивану Фр. Гундулићу, бесмртном песнику дубровачко догматском. По објављиваном списку види се да је од почетка до сада сакупљено 2866 фор. и 50 новч. (на 6000 динара).

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Да се покљоне ученицима протеских школа дали су: г. **Иван Дамњановић**, директор 10 «Загоркиња», 15 «Бурђевака», 10 «Дар доброј деци»; г. **Дамњан Поповић**, поручик 10 «Загоркиња»; 15 «Бурђевака», 10 «Радосанов дар» и 10 «Дар доброј деци»; г. **Стева Вутрић**, потпоручик, 10 читавака за III разред, 10 граматика, 8 позивања човека за IV разред; г. **Радивој Алексић**, потпоручик 20 «Бурђевака» и 5 «Загоркиња»; г. **Мића Љубибратић**, окр. нач. 5

«Бурђевака»; г. **Момировић**, потпоручик 5, «Бурђевака»; **Радисав Величковић**, нач. 5 «Бурђевака»; г. **Милош Тодоровић**, пор. нал. 5 «Бурђевака»; г. **др. Јанко Сенеијевић**, 5 «Загоркиња»; г. **Светозар Лазаревић**, општ. рачунов. 40 динара да се набаве учила; г. **Добра Стојановић**, 6 динара; г. **Анта Јовановић**, 12 динара да се набави «Српче»; г. **Љуба Брадић**, 4 динара да се набави «Српче».